

CONSTANTIN NOICA

RUGAȚI-VĂ PENTRU FRATELE ALEXANDRU

Prefață.

Spre sfârșitul celui de-al doilea război mondial, o mănăstire de maici din Moldova a fost ocupată de trupele sovietice biruitoare. Maicile au căutat refugiu în alte locuri. La întoarcerea lor au găsit pe altar un bilet pe care stătea scris: „Comandantul trupelor care au ocupat mănăstirea vă declară că a lăsat-o neatinsă și vă cere să vă rugați pentru sufletul său”. De atunci, la fiecare serviciu religios este pomenit numele lui Alexandru.

Rugați-vă pentru fratele Alexandru! Roa-gă-te și tu, cititorule, căci numele nu privește doar pe comandantul trupelor victorioase – dar, ce ai făcut între timp frate Alexandru? Ți-ai petrecut zilele în închisoare, sau ai devenit un conformist 7 ai robit ca ceilalți în câmpul muncii, sau ai scris cărți și le-ai trimis în străinătate? —, ci numele îi privește pe toți ceilalți frați Alexandru, biruitori nesiguri și ei. Rugați-vă pentru fratele Alexandru din China, dar nu uitați pe fratele Alexandru din Statele Unite; rugați-vă pentru cei puternici de pretutindeni, pentru cei ce știu, fizicieni, matematicieni și supratehnicieni, dar care nu mai știu bine ce știu și ce fac. Pentru cei ce posedă și dispun, cu economiștii lor cu tot; rugați-vă pentru cei ce răătăcesc triumfători prin viață fără cultură, dar și pentru cei ce răătăcesc în cultură; pentru omul european care a triumfat asupra nevoilor materiale, pentru omul modern care a triumfat asupra naturii și a bunului Dumnezeu. Rugați-vă pentru fratele Alexandru!

I.

Când un învingător îți cere să te rogi pentru el, înseamnă că-ți oferă victoria sa. N-aveți ce face cu victoria aceasta? Pare el a spune. E drept, nu oricine poate triumfa asupra victo-; lei proprii și să simtă atât de adânc ca fratele Alexandru că nu are ce face cu ea. Dar, la nivelul lui obișnuit, omul modern oferă pe piață tot felul de victorii, cu care nu are întotdeauna ce face, în așa fel încât lumea de astăzi pare una în care victoriile sunt suspendate, victoriile sunt de vânzare. La fiecare pas câte o victorie a lumii moderne, fără stăpân, sigură de sine.

Unii, încrezători totuși în isprava lor, spun: Luați, mâncați, aceasta este victoria mea, care pentru voi se revarsă peste lume și pentru a voastră fericire”. Alții, mai nesiguri de ce au făcut, spun: „Iată victoria mea, vedeți ce poate ieși din ea”. Câțiva se mânie: „Nu vedeți ce am făcut?” Ca niște buni

mercenari, oamenii de știință, cei politici, tehnicienii, toți au câștigat bătălia, primindu-și simbria și gloria. Restul este, cu sau fără voia lor, de vânzare.

Dar nu e aici un miracol uman și o binefacere? S-au creat astfel condițiile unei solidarități mai adânei între oamenii de astăzi, una între inegali. Ce dezastru spiritual ar fi fost dacă victoria rămânea în mâna învingătorilor, dacă fizicienii, biologii, sociologii și oamenii politici ar fi știut până la capăt ce să facă, sau dacă supra-teh-nicienii ar fi devenit manageri buni! Ce dezastru dacă fratele Alexandru ar fi avut conștiință de învingător, tind a intrat în mănăstire. Lumea s-ar fi împărțit între subiecte și obiecte umane sau, mai degrabă. Între o umanitate privilegiată, a învingătorilor și o sub-umanitate. Miracolul aman este că victoria se poate distribui.

Și se distribuie chiar pe plan politic, acolo unde învingătorul crede că păstrează, odată cu puterea, victoria. Cine a trăit cât de cât atent ->î mai ales senin în comunism își dă seama că s<_-ajunge la un rezultat ciudat. În aparență: revoluția aceasta este, în ultimă instanță, în favoarea bogatului, iar nu a săracului; căci bogatului i se ia bogăția, ceea ce nu e mare lucru, pe când săracului i se ia idealul de îmbogățire. Dar un om frustrat de ideal - ceea ce la acest nivel înseamnă: sens de viață - este desființat, într-un fel. Între timp. Cel care posedase și fusese alienat prin posesiune se poate uneori simți reinvestit ca om, reînființat. Câțiva din. Clasele de sus. pe care viața ușoară îi făcea să nu știe care le e măsura umană, au descoperit, odată deposezați de bunuri și privilegii, că totuși știu ceva și pot ceva. ba chiar că vor ceva și pot ceva. ba chiar că vor ceva cu-adevărai. Cu-adevărat. Într-un sens și-au descoperit necesitatea. Astăzi, ci nu mai aspiră să recapete Libertăți, la plural, ci doar acea libertate carele împlinește necesitatea lăuntrică.

În definitiv, surpriza n-ar trebui să fie atât de mare; dacă era cineva alienat de posesiune, era tocmai posedantul, în timp ce omul care trăia sub nivelul posesiunii era în sub-umanitate. Pe ultimul, revoluția abia l-a ridicat până la condiția de om. Nu~și riscă el omenescul abia de aci înainte? Victoria comunismului într-o bună parte a lumii nu e pentru el până la capăt. Cine are ce face cu ea? Cine se îndură de ea? Și surpriza adevărată ar putea fi de a vedea într-o zi —• ca în capitolul din „Fenomenologia” lui Hegel, unde generozitatea voitorului de bine în favoarea oprimaților se lovește de solidaritatea acestora cu cei care-i oprimaseră - că altcineva decât beneficiarii aparenti apără revoluțiile primejdute.

Dacă însă comunismul, care a voit cu tărie un anumit lucru, are sorți să obțină altceva, cu atât mai mult se întâmplă să obțină cu totul altceva capitalismul, care nu vrea aproape nimic. Este cu adevărat altceva, dincolo de cea două lumi opuse astăzi. Nu ele mai interesează, ci un lucru mai subtil, o a treia condiție umană față de cele două date de istorie. Un copil e un al treilea de la un moment dat: nu mai importă ce vor părinții de la el și ce investesc în el. Nu are importanță ce vrea arborele după ce a pus pe lunie sămânța. Nu mai are importanță, de la un moment dat. ce vor statele și stăpânirile, în fața persoanei umane, pe care au favorizat-o direct ori indirect;

aceasta a intrat într-altă creștere, sub o altă lege. Nu are importanță ce se înlămplă exterior cu noi, de la un moment dat.

Pot să ni se întâmple lucruri foarte grave, dar ele nu mai înseamnă aproape nimic, într-o i vință...

II

— E fără importanță. Îi spun eu.

Are 22 de ani. Suntem amândoi închiși într-o celulă de 2 persoane, cu un duș și WC-ul sub el. Când se spală, dimineața, îl văd ce bine făcut la trup este, cu mușchii lui alungiți. Câte-odată, când gardianul nu se uită pe ochiul-spion din ușă, tânărul meu sare și atinge plafonul. Făcea parte din naționala de volei. Au jucat în Berlinul de răsărit și o fată l-a întrebat dacă nu vrea să vadă cum e în Berlinul celălalt. Nu-i plăcuse prea mult în Vest, căci îl plictiseră autoritățile de acolo cu tot felul de interogatorii. Când s-a întors în partea de răsărit a fost bine primit la început. Apoi, pe măsură ce venea spre țară... Acum suntem amândoi sub anchetă.

— E fără importanță, îi spun eu.

— Pentru Dvs. poate, izbucnește el, ca ie aveți mai bine de cincizeci de ani. Dar pentru mine! Vedeți și Dvs. că „chestia asta” te vâă în închisoare. Și mai ziceți că e ceva fără importanță?

— E foarte grav, dar e lipsit de importanță.

— Uite ce e, mă cam plictisiți, Domnule; După părerea Dvs...

Zăvorul ușii se mișcă.

— Ia asta și vino, îmi spune gardianul in-uând.

Îmi întinde ochelarii opaci, de metal, pe care trebuie să-i punem la ochi ori de câte ori ieșim din celulă. Tipul te ia de braț și, uneori, când te vede împleticindu-te, face glume: „Atenție să nu calci în apă”. Ta șovăi să pui piciorul și el râde. Dar ce blând lucru este să mergi așa, călăuzit, prin necunoscut! E ca într-un rit de inițiere sau ca într-un vis...

Mă întorc după aproape două ore. Gardianul îmi ia ochelarii opaci și închide ușa cu zgomot, zăvorând-o. Eu rămân o clipă zăpăcit în mijlociu celei. Îmi simt obrazii puțin umflați și tânărul meu trebuie să fi observat și el ceva, căci mă întreabă:

— V-au bătut, nu-i așa?

— Da, consimt eu după o ezitare, dar...

— Dar e fără importanță, știu, întregește ti Totuși, de ce v-au bătut?

— Asta și vroiam să spun; m-au bătut fără motiv.

— Cum fără moth'? Așa fac ei?

Tânărul meu este îngrijorat. Ideea de a fi lovit fără a putea reacționa jignează probabil mândria sa de sportiv. Sau poate că ar reacționa... Trebuie să-i explic mai bine non-sensul a tot ce se înlămplă, în cazul nostru.

— Am fost bătut pentru că n-am vrut să îău o țigară.

— Vă bateți joc de mine?

II

— Dar te asigur că a fost din cauza asta. Tipul care făcea ancheta a început prin a mă întreba căror persoane le-am dat să citească o carte pe

care o promisem din străinătate. I-am replicat că lucrarea în chestiune nu conținea absolut nimic supărător pentru regim. „Canalie”.

— A spus el, ai să vezi tu cum stau lucrurile cu cartea asta. Acum să-mi spui cui ai împrumutat-o' „. „Nu sunt obligat să răspund, „ am spus eu, de vreme ce nu poate fi un cap de acuzație”'.

Tânărul mă întrerupe din povestire:

— Acesta e momentul în care v-a lovit.

— Nu, răspund eu, tipul a fost mai abil. A scos din buzunar lista cu numele a cîine sat șase dintre prietenii suci care efectiv avuseseră cartea în mâini (turnătorul de care mă temeam lucrase destul de bine). Atunci brusc mi-a venit în minte ideea că aș putea să-mi scap prietenii paralizând sub un noian de nume pe cei care mă interogau. „Ah”, făcui eu, „, vă gândiți la aceștia? Dar sunt zeci de alte persoane cărora aș fi putut să le împrumut cartea, sau cărora le-am și împrumutat-o”'. Îmi făceam socoteala, spunând așa, că nu se pot aresta optzeci sau o sută de persoane care au avut în mâini o carte perfect inocentă. Mă trezesc spunând: Ați luat de la mine agenda cu adrese și cu numere teje-fonice. Dați-mi-o vă rog o clipă ca să pot să-mi amintesc'.

Mi se dă agenda și citesc absolut toate numele din ea. Din când în când anchetatorul se oprește și rostește cu satisfacție numele mic al persoanei de care e vorba; alteori mă întreabă care este. Îl urmăresc cum înșiră tacticos pe hârtie nume de nume, timp de vreo trei sferturi de oră (Au stomac bun, îmi spun în gând. Suportă orice cantități). La sfârșit îmi oferă o țigară.

În clipa aceea mi-am dat seama ce idiot fusesem, poate chiar criminal, punându-i sub ochi atâtea nume, din care putea să aleagă pe cine vroia. Am refuzat țigara. „la-o”, îmi spuse el. „Nw”, făcui eu. „la țigara!”, se răsti el, „. N-o iau”, „îa-o sau îți mut fălcile din loc”, urlă el. ca scos din sărite.

Mă cam temeam firește, dar un fel de, „. Nu” ieși. Totuși, de pe buzele mele. În clipa următoare mă trezii cu o puternică lovitură peste gât, dată cu dunga mâinii drepte (nu știam de asemenea lovituri speciale), apoi câteva perechi de palme îmi scuturară destul de serios capul. Simțeam globul ochiului sting cum încerca să sară de sub pleoape. Mă gândii la două lucruri deodată. Întâi: așadar există un sens concret pentru vorba, „. I-a dat una de i-a sărit ochiul”. Al doilea gând era de un ordin cu totul diferit: mă lovește – mi-am spus – ca să-mi verifice tăria de rezistență. Probabil vrea să se asigure că poate obține ele fa mine orice vrea. Și în orice caz că nu sunt în măsură să-i ascund nimic. Pretextul țigării îi e la fel de bun ca oricare altul; sau, fiindcă n-are alt prilej să verifice de pe acum, de la început, cum stau lucrurile în ce privește capacitatea mea de a ascunde ceva. Îl folosește pe acesta. E o simplă chestiune de ordin tehnic sau de virtuozitate – din partea sa oii a mea. Dacă aș ceda, brusc? Ar fi cea mai bună asigurare pentru ei că mă domină total, în timp ce pentru. Mine ar fi o șansă tocmai să-i pot ascunde ceva altădată.

„ia țigara”4, se răstește el după ce m-a lovit.

Eu o iau.

— Oh, geme tânărul meu coleg de celulă.

— Vezi, încerc eu să-i explic sau să mă justific, este uneori o tactică să arăți că ești slab...

— Dar n-aș fi făcut niciodată asta, exclamă el reprobator. După ce m-a bătut? Niciodată...

Se uită la mine. Ani probabil aerul stingherit. În incapacitatea în care mă aflu să-i lămuresc subtilitățile jocului meu, de care de altfel nu sunt prea sigur eu însumi. Indignarea lui cedează dintr-o dată și tânărul întoarce lucrul pe altă față, schimbând tonul. Nu vrea să mă offenseze, cel puțin nu total, în condițiile în care ne aflăm.

— Știți de ce ați luat țigara? Mă întreabă el.

— De ce?

— Pentru că aveam chef să fumați, spuse el.

Tânărul meu sportiv nu e prost deloc. Undeva avea dreptate. Perechile de palme primite mă aduseseră la realitate: nimic n-avea. Sens, în clipa aceea. Puteam fuma o țigară.

Mă trezesc a doua zi înainte de sunetul clopoțelului închisorii și-l văd pe Alee cum doarme liniștit, cu mâinile afară, așa cum se cere aici, cu, l'ața în sus, sub lumina ce nu se stinge toată noaptea. (Pe tânărul meu. Coleg de odaie îl cheamă Alee, de la Alexandru. Ar putea fi un frate Alexandru și el, un învingător pentru care trebuie să te rogi. Dar nu silit toți tinerii ușa» într-un fel?). De patru zile de când este aici a și învățat să doarmă cum trebuie. Bietul tânăr. Mă cuprinde tot mai mult un sentiment de răspundere față de el. Daca-aș putea să-i fac, cât de cât, puțin bine?

Dar simt dintr-o dată cât de ridicolă este obsesia asta pedagogică. Risc. Dimpotrivă, să-l irit și să-i trezesc reluctanța, așa cum se întâmplă cu cei prea apropiați sau cei care țin neapărat să fericească pe oameni. În fond, poate că și ei, comuniștii aceștia, ne vor binele – știu eu? Îmbunătățirea condiției noastre umane, scoaterea din alienare, bunăstarea pentru toți sau cel puțin bunăstarea fâi^ă sentimentul că ești privilegiat dacă o ai – dar ce reluctanța trezesc! Nimic din ce-ți oferă ei nu mai are gust, iar lumea le e atât de puțin recunoscătoare pentru osteneala pe care și-au luat-o de a ne ferici, incit căleodată mă întreb dacă nu le facem un pic de nedreptate. Dar s-au așezat prea aproape de oameni; s-au instalat în cămara lor de alimente, în culcușul lor, în sertarele lor, pe cât posibil chiar în conștiințele lor („spune așa”, „fă-ți autocritica”), incit indispon prin simpla ior voce, cu simplul lor ziar sau speaker.

De altfel, sunt și prea demonstrativi. N-au nici un fel de discreție. Închipuiți-vă că cineva ar lua, sau ar crede că ia asupra lui, răspunderea digestiei alimentare și ar vorbi astfel: „acum alimentul pătrunde în gură. Dinții să-și facă datoria și să-l zdrobească; glandele salivare să-l atace din toate părțile. Iată, pe esofag noi sucuri așteaptă bine pregătite să-i grăbească deseompunerea, iar stomacul trebuie să fie gata nu numai cu acizii, ci și cu fermenții lui. cu pepsi-nele în primul rând. Dar unde e tripsina? Să nu întârzie tripsina! Vă anunț că în momentul acesta bolul alimentar trece cu bine prin duoden, unde pancreasul și ficatul își trimit sucurile lor subtile ca să desăvârșască lucrarea începută. Peste puțin intestinul, cu complexa lui

organizație, concentrată economic într-un spațiu res-trâns, va absorbi apa, sărurile, zaharurile, grăsimile și proteinele, ba chiar vitaminele din bolul alimentar, spre a hrăni sângele a toate hrănitor. Planul a fost îndeplinit!'

Să nu fac ca ci, cu Alee. Viața e o chestiune de digestie. Trebuie să-l las să digereze singur tot ce i se întâmplă. Fiecare cu stomacul lui. Știu cu care-i e binele? Poate că n-o știe nici el. Eu îi vreau cel mult mal binele – cum să treacă mai ușor prin aventura asta —, dar nu neapărat binele. Și poate că spunând așa n-am căzut chiar peste platitudinea: ie mieux est Fcnnemi du bien. Cred că vreau să spun: le mieux est VIngorance du bien.

Așa procedează cu noi, îri definitiv, toți politicienii, de uri fel sau altul: ei ne vor, mai binele" și cred cu asta că ne vor binele. În mare parte, mizeria vieții politice moderne este o chestiune de gramatică: oamenii confundă comparativul cu pozitivul, ba chiar nu se mai gân-desc la pozitiv. (Americanii nu se gândesc nici măcar la comparativ, ci de-a dreptul la superlativ, la. Foarte bine'). Politicienii vin și ne spun: N-ar fi mai bine să aveți toți câte un apartament V „Da”, răspundem noi în cor. „ar fi mai bine”'. „N-ar fi mai bine să aveți și concedii mai mari? • ' „Da, ar fi mult mai bine”. „Vedeți” spun ei atunci, „noi vă vrem binele și trebuie să votați cu noi, să luptați alături de noi. Iar dacă nu sunteți conștienți de interesul vostru, trebuie să ne luăm noi sarcina de a-l satisface, cu riscul de a ne lovi de neînțelegera, de inerția, ba uneori chiar de reaua voastră dispoziție”.

L-am și indispus pe Alee puțin. Mi-am dat seama de asta ieri dimineață, după tonul lui pe când îmi făceam cele două mișcări de gimnastică, pentru digestie tocmai. Mi-a spus: „Vă văd, de trei zile de când sunt aici, făcând aceleași două mișcări. Alta nu mai știți? Să vă învăț eu”, M-am enervat puțin, la rândul meu și nu i-am cerut să mă învețe o a treia mișcare. Dar sunt și eu ia fel de copilăros ca el.

— Cum arăta tipul de ieri care v-a luat la fix cu țigara? Mă întreabă el. După ce se trezește și se ridică în capul oaselor.

— Drept să-ți spun, nu m-am uitat bine la ci. Răspund eu. Nu trebuie să înregistrăm și să ținem minte chiar orice. Mi-am propus să nu rețin chipul lor, ca să hu-i recunosc pe stradă. Când voi fi liber, într-o zi. Ei nu contează. E? Nu sunt ei.

Alee se uită la mine compătitor.

— Poate vi se împăienjeniseră ochii când v-a tras palmele acelea.

— Nu, dragul meu, sincer, nu mă interesează cum arăta. Ei nu sunt ei, îți repet; e altceva sau altcineva îndărătul lor.

Dă din cap în fața platitudinii pe care crede că o rostesc.

— Vreți să spuneți rușii...

Îl aștept să se spele și ne așezăm pe paturi, până să ne vină surogatul de cafea de dimineață. Atunci încerc să mă explic.

— Nu e vorba de ruși, până la urmă; cred că e în joc altceva, care-i transformă pe toți în obiecte.

— Ah. Sistemul!

— Dacă ar fi doar asta! Dar întreg Timpul nostru, timp cu majusculă, îi îndeamnă să facă ce fac.

— Pe Dvs. tot timpul cu majusculă v-a aruncat aici?

— Bineînțeles, ca și pe cei care trebuie să ne păzească. De altfel, timpul nostru a fost descris dinainte, aproape întocmai. A făcut-o Goethe, în partea a doua din „Faust”. Dacă ți-aș povesti-o, ai vedea...

— Vai. Cultura! Îți explici perfect cu ea toate, chiar când nu știi nimic. Dacă erați așa de bine lămurit cu „Faust II” asupra timpului nostru, atunci de ce ați ajuns aici?

— Nu se pot evita asemenea lucruri; nu te poți susține timpului tău. Iată și ei sunt victime, întocmai nouă.

— Cum. Lor nu le merge bine?

— N-aș putea spune că le merge chiar atât de bine. Gândește-te la gai'dienii aceștia: trebuie să se uite pe vizetă la noi din 5 în 5 minute, ca să vadă dacă nu complotăm ceva sau nu încercăm să ne luăm zilele. Dacă au cinci celule de sti-praveghiat, înseamnă că din minut în minut se uită pe câte o vizetă. Este asta o meserie de oameni? Merg ca niște câini, din ușă în ușă.

— Văd că vă e milă de ei. Poate vă e și de anchetatori.: Îl simt cum începe să fiarbă. Încerc să nu fiu prea categoric și provocator în judecățile mele și spun:

— Dragul meu, în orice situație ai vedea că se află un om, e bine să te gândești la situația care poate să urmeze.

— Să-mi fie milă de ei că riscă să fie judecați într-o zi?

— Dar nici prin gând nu-mi trece asta. Mi-e milă (dacă pot să mă exprim așa în situația noastră) să văd că ei nu sunt puși în condiția de oameni, adică de ființe care făptuiesc ceva și află de la viață ceva. Câte n-ar avea ei de învățat despre om, de la toată galeria aceasta de exemplare umane ce se perindă prin fața lor! Dar cum să învețe? Ei trebuie să ajungă la un rezultat dinainte stabilit, adică să facă pe oameni să recunoască exact ce vor ei. Nici măcar cuvinte noi și feluri noi de a vorbi nu vor să învețe. Ai să vezi că nu te lasă să-ți scrii singur declarația, ci o scriu ei, în termenii lor și cu expresiile lor șablon, iar tu ești pus doar să semnezi, dacă nu-ți dă mâna să refuzi și să rezisti. Deseori m-am gândit că ar fi interesant să anchetezi un anchetator, adică să-l ehestionezi asupra tipurilor umane pe care le-a întâlnit. Dar în fapt, iată, el e instruit tocmai ca să desființeze tipurile umane diferite și chiar pe om ca ființă morală. Nu-și dau seama că, între oameni, dacă anulezi pe celălalt, te anulezi și pe tine. Ce au să facă ei în viață ciad se va sfârși cu povestea asta?

M-a ascultat până la capăt. Dar când îmi ridic ochii asupra-i văd ca se sufocă de revoltă. A venit între timp cafeaua. După ce o bea. Alee își revine puțin. Un demon, parcă, îl face să-mi întindă curse mai departe.

— Și tot rău le merge și celor mai de sus.

O! N] , labilor?

Răsufu adânc. Ce pot să fac decât să-i spun, atenuat de tot, gândul meu?

— A existat un scriitor francez, Monther-lant – răspund —, care a avut tăria de-a scrie într-o carte publicată sub ocupația germană: „pitie pour les forts!” – Las la o parte faptul că aceștia, comuniștii, după ce au visat, au

luptat și au strivit orice adversitate, trebuie să facă simplă administrație. Asta e mizeria oricărui delir politic. Dar ce blestem îi face pe ei, ma-terialiștii. Care spumegă ele măriile împotriva idealismului, să practice idealismul cel mai prost, cel de-a deforma realul prin ideea lor, în loc Să-l formeze prin ideea desprinsă din realitate? Totul e desfigurat în frunte cu ei, ca în, Faust II”. Îmi spunea cineva că lucrul cel mai penibil este să asişti la o petrecere de-a lor: se tem să nu scape vreo vorbă nepotrivită. Ei sau nevestele lor. Nici să petreacă nu mai pot! Nu sunt interesați...

— Parcă de asta e vorba? Izbucnește Alee. De asta? Nu credeți nici Dvs. o iotă din ce spuneți! Ne țin în gheare, nu vedeți? Ne țin în gheare. E ca și cum ai spune că leul care te-a înhățat nu e tocmai interesant fiindcă are coama prea mică sau ochii prea galbeni!

Îl privesc cum s-a ridicat, mânios și mă simt într-adevăr într-o cușcă de lei. Un suflu de animalitate emană din el. Aș merita să mă strivească, de vreme ce l-am ațâțat așa. De s-ar întâmpla ceva... De s-ar întâmpla orice...

Și miracolul se întâmplă. Ușa se deschide larg și gardianul aduce o găleată cu apă murdară <i>doi</i> două cârpe mari de sac. Spălați pe jos”, ordonă el. Mă avânt să iau una din cârpe și încep să frec febril cimentul de pe jos. Aice s-a liniștit dintr-odată. Idcea că are treabă de făcut 51 pune în ordine. Își regăsește până și tăria de-a fi ironic: „Figurează și asta în «Faust II»,

Nu spun nimic și mă gândesc, frecând podeaua mai departe: unde figurează scena asta, ori una asemănătoare? Ar trebui să fie undeva, în opera lui Goethe, căci e vorba acum de ceva adânc uman: munca de sclav...

Și totuși, nu-mi pare chiar o muncă de sclav să speli podeaua celulei tale. Este muncă și asta și are în ea ceva bun, regenerativ. În lipsa de sens în care ne-au aruncat ei (în care s-au aruncat ei înșiși, cu prea marea putere pe care și-au luat-o) orice muncă utilă este binecuvântată. O simte din plin și Alee, care-și întinde tot mai mult partea sa de podea de curățat, peste jumătatea mea, până ce se decide să tragă cu totul găleata cu apă lingă el, nemăslădu-mă să fac nimic. Poate se gândește să mă menajeze. Nu-și dă seama că și mie îmi face plăcere să spal pe jos.

— Mă temeam că n-ați fi curățat bine, spune el ca să-mi dea o explicație. Pentru Dvs. toate par lucruri fără importanță, pe când pentru mine până și curățenia celulei are importanță.

— Mai degrabă asta decât marile evenimente istorice, răspund eu.

S-a așezat pe pat. E mulțumit că a făcut treabă bună, dar o clipă după aceea își amintește de reflexiunea pe care o făcusem și se indignează iarăși.

— Cum puteți face paradoxe atât de ieftine?

Mi-e frică să răspund cel mai mic lucru. De altfel, nici nu cred că el ar găsi un sens. la cele ce aș fi ispitit să-i spun. E prea tânăr ca să știe de vidul multora dintre evenimentele așa-zis... Istorice”. Îmi amintesc, din trecutul mai recent, de unele evenimente ce păreau istorice contemporanilor și presei. „întâlnirea istorică din Bermude”. Cine mai ține minte asta? S-a întâlnit acolo Churchill cu nu știu ce președinte american, iar nu știu ce președinte de consilii; francez n-a putut veni la întâlnire fiindcă avea; guturai. Ce istorică ar fi fost întâlnirea, dacă acesta din urmă n-avea guturai... A face

ordine și curățenie în jurul tău are un sens pozitiv și pentru tine, <și pentru societate, pe când unele mari evenimente pot fi un simplu bâlbâit al istoriei.

În fapt, dacă s-a putut spune despre natură că se bâlbâie, cu atât mai mult s-ar spune despre istorie, făcută cum este de către această ființă aproximativă, care e omul. Trăim acum poate sub un bâlbâit al istoriei, unul organizat, asta aș vrea să-i spun lui Alee. E groaznic sau e idiot, cum vrei s-o iei. E ca în proverbul englez: câinele latră, dar latră la pomul greșit (unde nu e pisica).

Peste tot ai adesea impresia că oamenii vieții publice latră la pomul greșit, chiar dacă nu știi eu adevărat nici tu în care pom e pisica. (Culmea e că aceștia de aici, comuniștii, îți cer să latră ca ei, la pomul lor. „Latră și tu, altminteri te mușcă”. Și, într-adevăr, te mușcă).

Alee n-are cum să știe că două generații, cele de dinaintea sa, au fost zguduite de două războaie mondiale, generate – cel puțin pe continent – de ceva incredibil astăzi: conflictul franco-german. E ca și cum s-ar bate mâna stângă cu mâna dreaptă. Se dezbinau oamenii în toată Europa, nu numai în viața publică, dar și în viața privată, pe tema: cu cine ții, cu francezii ori germanii? Se certau părinții cu copiii. Nu spun că războaiele acestea, iscate de orbirea teutonică, sau că revoluția comunistă ce s-a înscris între ele pot fi șterse din istorie. Cum să fie, când au avut atâtea consecințe? Dar oricine vede astăzi că europenii au lătrat la pomul greșit. Se băteau trei națiuni mari din Europa pentru ca alte două, mai mari, din marginea ei, americanii și rușii, să ia întâietatea, mai repede chiar decât și-o puteau dori. Și chiar îndărătul acestora din urmă și al antagonismului lor, în fond nefiresc, forțat, era altceva: era faptul că Europa, cu americani și ruși cu tot, era sortită să scoată Asia din somn și Africa din animalitate. Prin civilizația ei – prima în istorie întemeiată pe valori exclusiv raționale, deși perfect transmisibilă oricărei minți umane, fie și de cafru – peninsula aceasta a Asiei care e Europa se pregătea să trezească la viață toți globul. Era pe punctul s-o facă și altfel, prin colonialism, dar în chip mai abuziv și prea lent. S-a precipitat și acum lucrurile se petrec, dimpotrivă, prea repede. Dar trezirea aceasta la viață a globului importa, sau ceva de ordinul ei (explozia demografică, presiunea indirectă și directă a lumii a treia), iar nu lătrăturile din prima jumătate a secolului XX, Stupidul veac al XIX-lea' s-a spus. Mai degrabă ai putea spune: stupida primă jumătate a secolului XX. Noroc că s-a mai făcut în ea puțină cultură artistică. Altminteri ar fi rămas o perfectă stupiditate a istoriei.

— Povestești-mi ceva. Povestești-mi un film. Spune Aiec.

Ei nu suportă tăcerea aceasta prelungită, deși ar suporta încă mai puțin trăncăneala mea despre istorie. Trebuie să fac ce-mi cere el. Dar culmea e că nu-mi plac prea mult filmele, sau nu cele cu... Subiect'„. Absurditatea filmului cu subiect este că vrea să fixeze. În câteva imagini, libera imaginație a spectatorului, însă ar trebui, nu știu cum, să i-o elibereze; poate re cînd de două sau trei ori. În chipuri diferite, aceeași scenă. Numai că. Iată, eu fac pe deștep tul, când nu știu să povestesc un simplu fi

— Vezi, îi spun eu, nu cred că aș putea să-ți redau unul așa cum {i-ar plăcea, cu detalii. Mai ales un film de aventuri.

— Cum așa. Ziceți că puteți să-mi povestiți cărți întregi și nu sintei în stare să-mi povestiți un film? Atunci povestiți-mi altceva. Un basm.

— Da. Spun eu, da. Bjei! Țele&

Mă chinuiesc să-mi amintesc un basm. - N-ai să spunei că nu știți un basm?

— Nu... Da. Sigur că da: cine nu știe un basm?

Mă simt mai prost în clipa asta ca sub anchetă și încerc desperat să fabulez ceva; încep-: A fost odată... A fost odată... A fost odată un sat, care n-avea decât o fântână și nici aceea cu apă multă. (E o idee. Îmi spun. E o idee și asta). Trebuiau să vie femeile devreme, devreme de tot. ca să găsească apa adunată în timpul nopții, într-o dimineață (acum, trebuie să invent ceva, acum e acum), într-o dimineață. Când au venit să ia apă. Femeile au găsit la fântână... au găsit un haiduc cu paloșul în mină. Un haiduc care le-a spus: Nimeni nu ia apă decât când îi dau voie eu". (Răsufu ușurat: am acum în mină un subiect, unul cu un conflict posibil). Au început femeile să plângă, să spună ca le așteaptă acasă copiii, una spunea chiar că are copilul bolnav, dar haiducul nu s-a înduplecat. S-a dat zvon și au venit bătrânii satului să se roage frumos de haiduc, ba chiar să făgăduiască orice, numai să plece. Haiducului însă îi plăcea să arate cât de puternic este; și, ca oricărui puternic al pământului, începu să i se pară că e și înțelept. Scoase o ciatură cu apă și o puse pe marginea fântânii, așa, mai mult J să-i întărite și începu să le dea sfaturi: Uite! tați-vă și voi: asta e apă? Ar trebui să săpați un puț colo în vale și unul mai adânc, ca să dați de apă bună și mai multă. Am să vă învăț eu". Și zicând așa îi plăcea să vadă cum stai] toți, supuși, să-l asculte. „Ai dreptate și-ți mulțumim, zise unul dintre bătrâni, dar acum las lumea să ia și din apa asta". În clipa aceea <i mierlă coborî din văzduh spre ciatură, își via ciocul în apă de două ori și zbură îndărăt. „Ve deți, nici păsărilor nu le place apa asta a voastră, spuse haiducul. De altfel, mă tem că n-aveți rânduiala bună și că unii iau apă mai multă, alții mai puțină. Sunt sigur că chiaburi satului vin să ia apă cu sacalele. Trebuie să facem lucrurile ca lumea, cum am să vă învăț tot eu". Și așa se scurse timpul, cu vorbe bine chibzuite, ca din carte, până spre seară, când haiducul se îndură să dea apă câtorva feme mai necăjite și-i lăsă pe aproape toți ceilalți în setați...

A doua zi de dimineață tot satul era rândui frumos în jurul puțului, bărbații de o parte femeile de alta, așteptând cu smerenie hotărî riile haiducului. „Așa-mi place, spuse acesta Acum putem face treaba ca lumea". Dădu urtului și altuia dreptul că ia apă, nu chiar la toți, dai toți îi mulțumiră și-l laudară, ca să nu-l supere pentru zilele următoare. Și așa făcu haiducu câteva zile, dovedindu-și puterea și dreapta lui decată, până ce se gândi că nu se alege cu fimi decât cu slăpânirea goală asupra oamenilor.

Atunci le spuse: „Dacă faceți mai departe așa cum am rânduit eu și dacă-mi dați ce trebuie, pentru binele ce v-am făcut, mă duc de lângă voi. Dar să știți că oricând pot reveni". Oamenii se grăbiră să-i dea mai mult decât ceruse, îi jurară supunere chiar în lipsă și-l însoțiră cu alai spre pădure.

Haiducul se cufundă în ea, mulțumit de treaba făcută și merse înainte, până ce, încărcat de bunuri cum era, se încălzi și i se făcu sete. Se îndreptă

spre izvorul pe care-l știa pe acolo, dar izvorul nu mai era. Merse spre pârâul din mijlocul pădurii, dar pârâul secase. O teamă nelămurită îl cupriseseră, ca și cum firea și pădurea l-ar fi pedepsit pentru puterea pe care și-o luase asupra oamenilor. Se așeză pe albia pârâului, istovit. Atunci se apropia de el un copil, pe care-l trimiseseră oamenii din sat ca să vadă clacă plecase cu adevărat. „Mi-e sete, spuse haiducul, adu-mi o doniță cu apă”. Copilul se întoarse repede în sat cu vestea. „Să nu-i dăm apă”, spuneau câțiva. „Dați-i”, spuse femeia cu copilul bolnav. Și tânărul plecă înapoi cu donița plină de apă, dar când să coboare în albie, la haiduc, se împiedică, sparse donița și albia seacă înghiți toată apa. Copilul se îngrozi, crezând că haiducul avea să-l ucidă; dar acesta înțelegea că nu fusese vina copilului. Cum stătea așa...':

Mă opresc, fericit că reușisem să scot măcar atât.

— Cum stătea așa... Reia Alee.

— Da, îi spun eu. Putem continua împreună povestea.

Alee se prinde o clipă în basm:

— Cum stătea așa, iată că vine mierla care băuse din ciutură și-i pune două picături de apă pe buze. Atunci haiducul...

Dar brusc se oprește și el.

— Ce-ați vrut să spuneți cu povestea îBt

— Cum ce-am vrut? Am spus și eu așa...

— Nu cumva nu e o poveste adcu-ărau: vreau să spun. Una istorisită de alții? Întreabă el cu un ton dintr-o dată aspru.

— Nu mai știu. Mi-a venit așa, în minte. Poate că am născocit-o cu.

Se uită la mine cu o privire tăioasă. Î se ymflă parcă o vână de pe tâmplă și exclamă:

— Știu ce ați vrut să spuneți. Ați vrut hă spuneți același lucru, lecția pe care mi-o lol dați; să spuneți că aceia care taie izvoarele de viață a! E oamenilor și le taie singuri lor în-șile; că dacă cineva îți ia apa vieții și-o ia n sie; că aceștia care ne chinuiesc, comuniști? Nu trebuie urâți. ci plânși de milă, plânși de milă. Nu vă e penibil să vă repetați în halul

— Îți jur Alee, spun eu, că nu m-am găjdit la nimic deosebit când am început...

Dar un val de rușine mă cuprinde; nir-;"-d. E-văr. Cum nu mi-am dat seama eu însumi co spun? Și cum s-au legat lucrurile incit să iasă o predică? El, tânărul. Vroia să viseze, avea nevoie de aer, de gratuitate...

— Sunteți un... Sunteți un simplu pedagog, exclama el. Pedagogiile! Tună el încă o dată și întoarce capul de la mine. (O spune ca o adevărată insultă, cum ar exclama: demagogiile! Mistagogule!).

Gardianul își arată chipul la vizetă: Unck vă treziți că vorbiți așa tare? Să stați o oră în picioare, cu fața la peretele din fund! I;

IVlă uit la Alee. Care nici nu clipește. N-aves să-mi vorbească două zile.

Am rămas în picioare o oră, amândoi cu fața spre peretele din fund, fără să schimbăm o privire sau o vorbă. Nimeni nu mai c în adecvațit cu nimeni și raporturile dintre oameni nu mai sunt firești, sub regimurile astea socialiste. Nu știu cum fac ele că mută toate din loc. dislo-cind până și sufletele oamenilor. Ai crede că numai viața publică este schimbată și că te

poți refugia în viața privată; un moment chiar te incinta să nu mai ai răspunderi publice și să fii restituit fericirii unei vieți personale. Dar. Și aici, totul e viciat. Nu te mai înțelegi bine cu soția (, nu-i aduci bani destui și nu mai reprezinti nimic în societate"): nu te înțelegi cu copila! (, adevărurile tale nu mai sunt și cele de la școală"), iar cu prietenii e și (nai rău: dacă îe vaiți riști să fii incomod și chiar primejdios politie, dacă nu te vaiți le aduci o ofensă.

E ceva care nu mai face „clic”. Raporturile dintre oameni, ca și relațiile omului cu lucrurile, au în general ceva din complexitatea unui” mecanism care, odată pus la punct, trebuie ss facă „clic” și să intre în funcțiune. A dispărut.

În lumea aceasta socialistă, ajustarea ultimă a lucrurilor. Totul se mișcă înainte, nu știi bine cum, dar fără să mai facă... Clic”.

Așa e în, „Faust”, cel puțin în cel din versiunea lui Goethe. Faust, eroul, nu mai face „clic” cu nimic. Asta și spune el diavolului, când îi declară că nu-l poate face să exclame, o, rămâi!” în fața vreunei clipe: îi spune că nu-l va face pe el, tacit, să simtă „clic”. El e der Unbehauste, așa cum se numește singur, omul fără sălaș, fără așezare, fără adecvație cu nimeni și nimic. De altfel nici nu mai vrea nimic, după ce a vroit, zănatec, totul dintr-o dată și atunci se lasă târât de diavol încoace și încolo, în scena cu cheflii din taverna lui Auerbach, unde Mef isto se distrează teribil pe socoteala celorlalți, Faust spune un singur lucru: „Hai să plecăm de aici!” (Asta ar fi prima „lucrare” faustică, după interpreți). În povestea de dragoste cu Gretchen, toată poezia este otrăvită de o falsitate, de o strâmbăitate a situației. Gretchen, e drept, se îndrăgostește din toată inima de „învățatul celor patru Facultăți”, pe care diavolul și vrăjitoarele îl întineriseră artificial. Și ea visează să ducă totul până la un „clic” final, care ar fi fost cununia religioasă; dar simte, cu intuiția ei feminină, că Faust nu intră în ordine cu ea pentru că nu e în ordine cu sine (n-are dreapta credință, nu face „clic” cu bunul Dumnezeu). Ea, care e victima lui în toate lucrurile, va trebui cândva să se îndure de el.

Ce tipic Frate Alexandru, Faust acesta: un învingător, de care trebuie să-ți fie milă! E un învingător deplin, totuși. A biruit asupra ignoranței, a biruit asupra slăbiciunii și neputinței umane, până la urmă a înfrânt și orice sentimentalism sau iluzionism religios, aliindu-se absolut fără nici o teamă cu diavolul. Este în situația de a putea face orice, grație mijloacelor și aliaților care-i stau la dispoziție, dar nu știe ce să facă. Trebuie să te rogi, nu numai pentru sufletul lui, cum face până la urmă Gretchen, dar și pentru fapta lui, pentru riscul lui de-a face nefăcute, ca omul modern. Cum s-a putut spune că Faust e reprezentativ pentru omul modern prin năzuințele sau „creativitatea” lui și că lumea noastră este faustică pentru că vrea și știe ce vrea? Lumea noastră e faustică pentru că nu știe ce vrea, ca și eroul lui Goethe; pentru că și-a pregătit mijloace și victorii cu care nu are ce face.

Dar când nu știi ce să faci cu mijloacele pe care le ai la dispoziție, încep să lucreze ele singure. De aceea, ca și în „Faust”, în lumea noastră primează posibilul asupra realului. Asta și voiam să-i spun lui Alee, în convingerea că-l ajut să înțeleagă ce i se întâmplă, anume că trăim într-o lume în care

posibilul, de la posibilul tehnicii până la cel al politicii, primea/;! Asupra oricărei realități. Dar el e nedumerit în fața timpului său, la fel cum e Gretchen în fața lui Faust.

Fata aceasta – ca și tânărul meu de acum – încorporează lumea realului, pe când Faust aduce cu el lumea posibilului. Nu numai că tinerețea lui este una „posibilă” și nu reală, dar chiar ființa aceasta de care s-a îndrăgostit este, pentru el. O „Helenă posibilă” (așa cum îl pregătise diavolul să simtă, pe când erau în Hexenbielhe și-l făcea să vadă frumuseți în oglindă). O strftr-bătate și-a făcut loc în lume. S-a substituii realului și acum a prins ființă, cu sunetul ei fals. Totul e o chestiune de sunet, până la urmă. Este ceva care nu-i place lui Grctchen, așa cum lui Alee nu i-a sunat bine povestea improvizată de mine. A simțit că e o poveste posibilă. Nu una reală.

Și-a vârât dracul coada între noi doi, așa cum și-o vârâse între Faust și Gretchen. Căci, în definitiv, ce înseamnă dracul? Înseamnă posibilitatea nesfârșită, dar posibilitatea goală. În ea Însăși, lumea posibilelor reprezintă ceva bun și uman, așa cum e tehnica lumii moderne ceva bun și uman în principiu. Grație tehnicii, lumea noastră s-a mutat, din realul cel aspru sau indiferent, în. Blândețea posibilului și noi nu mai trăim printre realități, ci printre admirabi: k posibilități realizate. Un automobil e o posibilitate realizată și e ceva bun. Dar când știința sau tehnica vin să facă, așa cum s-a încercat, un fel de insecte care să corespundă ideii de „himeră” din antichitate, atunci e vorba de o posibilitate goală și nu mai e ceva bun. Sau când un ideolog vine să facă un stat...

Când trecem direct de la posibil la rea): o necesitate mai adâncă și când, de pilda, facem -late care nu se potrivesc sufletelor său vrem să facem (ca niște., ingineri", în materia ^ceasta gingașă) suflete ce nu se potrivesc o; r< nilon atunci înseamnă că și-a vârât dracul coada. Întreg, Faust II" este – uneori chiar; r;; „-sit – o ispravă de-a diavolului, reluată de-a lUngul a cinci acte. Dar ciudățenia este că tot ce se întâmplă acolo are loc și în timpul nostru. Iar acest timp al nostru nu mai este întotdeauna sau poate să nu mai fie opera diavolului.

I-aș fi povestit lui Alee că... Faust II" este, act cu act. Realizarea posibilului gol. A posibilului liDsit de orice necesitate. De altfel și în prima parte din... Faust" domina posibilul gol. de la intrarea în joc a diavolului; dar nu i se vede goliciunea pentru că acolo încă mai erau în joc oameni adevărați. În partea a doua însă aproape că nu mai există oameni. Îi cauți cu luminarea și nu dai decât de spectre. Nici un om adevărat în actul I și cu atât mai puțin în actul II, al lui homunculus. Abia în actul III apare, timid, un chip de om adevărat. Lynceus, paznicul de la poarta cetății faustice, care rămâne mut de admirație la apariția frumoasei Helena în cetate și-i aduce, mai târziu. Darurile sale de om sărac. Pe urmă iarăși nici un om. În tot actul 1Y. al războiului diabolic, pentru că abia în actul V să mai apară doi bieți oameni adevărați, bă-Irânii Philemon și Baucis, care rezistă colectivizării agricole forțate, ca mai ieri. În rest, doar spectre, spectre...

Într-o asemenea lume spectrală, bineînțeles că posibilul gol este la el acasă. Și mi-ar fi plăcut să-i povestesc lui Alee cum în actul I Goethe

dezlănțuie, peste lumea reală a unui stat oarecare, posibilul gol al banului fără acoperire, banul-hârtie, cu emisiunea de bancnote sugerată de Mefisto pe baza comorilor posibile îngropate în pământ: apoi, în actul II, cum apare – iarăși ca posibilitate goală, nereclamată de nici o ne- 3

Vojc – omulețul din eprubetă, așadar cum se face o revoluție tehnico-științificică și ce urmări științifico-fantastice (întoarcerea în timp) ar putea avea ea. După aceste tipice isprăvi mefistofelice, iată în actul III posibilul gol în materie de cultură: cununia lui Faust cu frumoasa Heiena, a spiritului modern cu cel grec, ca un adevărat film anticipat, în regia mărturisirii a lui Mefisto. Pentru actul IV, al războiului dus cu mijloace drăcești, ca astăzi, nu mai e nevoie de nici un comentariu, în timp ce actul ultim pune în joc posibilul politic, dezlănțuirea aceea a rațiunii ordonatoare și planificatoare, sub isteria căreia ne aflăm acum și noi, Alee și cu mine.

Dar ce ar merita să fie spus, în fața timpului nostru, este că nu mai poți exclama despre el ca despre întâmplările din opera lui Goethe: iată lucrarea diavolului! Chiar opera lui Goethe nu mai arată astăzi așa, de vreme ce veacul XX a adevărat-o, deci, într-un fel, a trecut-o pe seama omului. În orice caz cu noi s-ar putea ca lucrurile să stea altfel. La noi, emisiunea de bancnote nu e un joc gol al magiei financiare; știința nu e proiecția unui geniu singular sau o formă de exasperare, ca la Faust. ci o lentă acumulare, adesea anonimă, de secole; mitul frumoasei Heiena s-a democratizat, cu imaginea ei (ori a surorilor ei, vedetele) multiplicată pe ecranele noastre, lăsându-ne liberi pentru altă întâlnire cu spiritul grec; războiul sa îndrăcit într-atât încât zeul Ares trebuie de-a bine-lea izgonit din ceruri și de pe pământ. Dacă omul mai arc judecată: iar delirul politic, care vine și în lumea noastră, ca în actul V, să colonizeze o umanitate nouă pe un pământ nou. Sau reînnoit până la sufocare, se lovește statornic nu numai de niște bătrâne, ca Philemon și Baucis, dar și de un straniu tineret contestatar. Suntem noi, modernii, schimonosiți ori nu? Goethe ne-a anticipat cu oarecare repulsie. Dar țoală problema este dacă suntem în ordine ori nu, chiar noi, cei care ne-am trezit aruncați în închisori. Este oare ceva lipsit de necesitate, perfect arbitrar și în fond fără importanță, cum cred și spun eu, în tot ce se face așa, peste capetele noastre, ca din prisosurile posibilului asupra realului? Să fie un bâlbâit organizat, ceva fabricat și revocabil, așa cum tot revin partidele astea comuniste asupra orientării lor. Făcându-și autocritica periodic, ca într-o partidă de șah în care și-ar lua mișcările îndărăt? Sau să fie în joc posibilul cel bun și uman, care-și face loc în lume cum poate și prin cine poate? Dacă Napoleon a putut spune lui Goethe că, de la sine înainte, le destin c'est la politique” și că s-a terminat cu destinul anticilor, nu era desigur vorba numai despre sine și de politicul său. Dar despre care politic? De cel al bieților agenți electorali dintr-o parte a lumii? De al bietelor „comitete centrale” dintr-alta?

Cum stau așa, în închisoare, cu tânărul acesta rupt din realitatea vieții sau desprins parcă de pe o friză din templul ei, cum stăm amândoi așa, nevinovați dar cu vina posibilă, simt tot primatul posibilului asupra realului și cred că mțeâg deopotrivă de ce ne aflăm aici și de ce vor trebui să ne

scoată de aici. Au nevoie de real, de mărturia noastră! Fără consimțământul lui Philemon și Baucis, lucrarea lui Faust e; impură". Pe marele reformator îl supără câțiva arbori, teii aceia adevărați ai bătrânilor, de pe petecul lor de pământ pe care ei n-au voit să-l părăsească. Clopotul bisericuții lor îl exasperează. Dar când Mefisto vine să-i spună că a ras totul de pe fața pământului, Faust se trage îndărăt cu oroare (Oroarea lor, a despoților, a dictatorilor!).

Acum vin în preajma sa Doamnele bătrâne: _ Lipsa, Vina, Grija, Nevoia. Numai pe una. Grija, o face Goethe să stea o clipă de vorbă cu Faust și să-i spună, în numele tuturor, că a fost un orb toată viața. Nu vor veni oare și în jurul lor, al comuniștilor de astăzi, Doamnele bătrâne? Nu au nevoie și ei de noi, cum avea Faust? Îmi vine să le spun: „Feriți-vă să nu cădeți într-o zi sub ancheta Doamnelor bătrâne”. Le trebuie, ca să scape, îndurarea noastră și mărturia noastră. Le trebuie bucuria lui Alee și tinerețea lui.

VI.

În zilele următoare nu mai fac cele două mișcări de gimnastică dimineața, ca să nu-l enervez pe Alee. Când vine masa, mă prefac că am treabă și-l las să mănânce singur. A treia zi, el este scos la anchetă. Ce au să-i poată imputa? A trecut din Berlinul de Est, unde jucase cu echipa sa, în Berlinul de Vest; l-au plictisit anchetele la care a fost supus acolo de americani și s-a întors de bună voie. Au să-l țină câtva timp. Și pe urmă au să-i dea drumul, lăsându-l să-și sfârșească arhitectura (e în anul IV) sau făcându-l antrenor de volei, ca pe atâția alții. E palid de mânie când revine în celulă. A uitat de orice supărare cu mine și-mi spune direct:

— Mi se va face proces de, trădare de stat".

— Trădare de stat? Exclam eu.

— Așa mi-au spus. Între o și 15 ani condamnare.

Mi-e penibil să mă gândesc că în definitiv așa trebuia să fie, după propriile mele explicații: era și el un trădător posibil, pentru ei.

— Nu mai îmi pasă de nimic, spune el. Dacă ies într-o zi, am să-mi las arhitectura neterminată și am să plec undeva la țară. Poate voi găsi într-un sat de munte o fată tânără, cu două vaci zestre. Vă dați seama ce e asta? Să trăiești simplu. În natură...

Se cufundă în tăcerea aceea cutremurătoare a ființei tinere rănite. După o oră, se uită la mine cu un surâs blând. L-a maturizat viața dintr-odată, parcă!

— Nu vrei să-ți istorisesc ceva? Îi propun eu, ca să-i schimb glodurile. Să-ți spun o poveste de dragoste.

— Dar e una adevărată?

— Da, e din... Banchetul" lui Platon, spun eu destul de imprudent.

Se încruntă o clipă, apoi se destinde.

— În fond, dacă e bună...

În clipa aceea fața gardianului apare la vizetă.

— Fă-ți în două minute bagajele, îmi ordonă el.

A închis și în timp ce mă apuc să strâng puținele lucruri ce am, Alee începe să se agite.

— Îmi pare rău că plecați, îmi pare așa de rău. Ce vă trebuie? Ce să vă dau? Vreau să vă dau ceva.

N-are decât două cămăși și trei perechi de ciorapi, din care pe una vroia să o cârpească, în prima zi de program când ni se va da ac și ață. Se agită neputincios.

— Vreau să vă dau o amintire, spune el emoționat.

— Dă-mi a treia mișcare de gimnastică. Îi sugerez eu.

E bucuros că-i cer ceva.

— Da, uitați, faceți așa: cu brațele în șolduri, ridicați ritmic genunchii, lovind dacă puteți pieptul cu ei.

Îmi arată singur mișcarea, pe care-o execută cu atâta suplețe.

— Am să fac mișcarea. Alee. Și am să mă gândesc la tine.

— Lasă vorba! Spune gardianul intrând și mă trage spre el, aruneându-mi ochelarii metalici peste cap și lăsându-mă cu o mână întinsă care n-o mai găsește pe a lui Alee.

Sunt purtat prin tot felul de coridoare, care s-ar putea perfect să fie aceleași, după obiceiul gardienilor de a te zăpăci, ca să nu știi unde ești dus. Poate am ajuns în celula alăturată, sau poate cu totul altundeva. Chiar dacă m-aș afla lângă Alee, aș fi dintr-odată în altă galaxie. Când ușa se trăneste în urma mea, aud ciocănituri în perete, tot mai insistente, din trei părți. Săracii, îmi spun, vor să afle noutăți. Ce bine însă că nu cunosc defel alfabetul Morse, altfel n-aș rezista ispitei de a răspunde.

După o zi ori două de desperate încercări de a intra în contact, vecinii mei se potolesc. Mă liniștesc și eu. Deodată îmi vine în minte un lucru destul de curios: ce interesantă problemă de comunicație se pune, tocmai când nu știi alfabetul Morse, ori un altul. Cel de lângă tine este ca și o ființă rațională dintr-alt sistem planetar. Cum să comunici cu ea? Dar asta e probabil, la ora de față, una din marile probleme ale omului: cum să intre în comunicare cu alte ființe raționale din cosmos. N-avem nici un cod comun și totul trebuie inventat, limbajul ca și conceptele. E pasionant. Trebuie să fii azvârlit într-un loc ca acesta, ca să-ți dai seama că problemele adevărate ale cugetului nu sunt de găsit în cărți. Cum nu se gândesc oamenii, când sunt în libertate, la asemenea situații pure? Ce stupid se încurcă ei în situații derivate. Situația de aici ar putea fi chiar ideală.

În speță, vecinul meu de celulă este o ființă rațională ca și mine, asta e toată presupuziția. Restul poate fi inventat. Dar nu, aici mai e o greutate: trebuie să-l conving în prealabil pe vecin că nu știe nici un fel de cod și că îi cer să nu știe nici el, urmând să inventăm noi unul. Va fi greu, dar trebuie să încerc. Dacă reușesc, atunci totul este ca în întâlnirea omului cu altă ființă rațională din cosmos.

Mă întreb pe care dintre vecini să-l aleg adică în ce perete să bat. Mă decid pentru perețele din dreapta, întrucât colegul de acolo a bătut cel mai mult. În plimbarea de 6 pași pe care pot să o fac pe diagonala odăii, mă opresc de fiecare dată la perete și bat. La a doua semnalizare vecinul îmi răspunde. Bat din nou, intenționat dezordonat. Îmi răspunde cu semnale încă prea regulate; Bat cu pumnul. Răspunde tot cu semnale. Cum oare nu

înțelege el că nu știu nici un cod și că aș vrea ca nici el să nu folosească vreunul? Mă opresc mai îndelung lingă perete și bat în toate felurile, ritmic, neritmic, precipitat, lent.

— Ce faci acolo?

Mă întorc și mă trezesc în fața a doi gardieni, care deschiseseră pe tăcute zăvorul ușii și intraseră tiptil în odaie.

— Ce faci? Bați Morse

— Nu bat Morse.

— Cum nu bați? Nu te-am văzut noi?

— Vă dau cuvântul meu de onoare că nu știu să bat Morse.

— Ia uită-te la burghezul ăsta cum își dă cuvântul de onoare! Păi nu ți-e rușine să minți, tind te-am prins asupra faptului?

În disperare de cauză, o idee inspirată prinde glas în mine:

— Vă rog să mă duceți la dl. comandant. Fiindcă am să-i raporteze ceva.

Gardienii se uită unul la altul. Poate își spun că am aflat ceva de la un vecin și vreau să-i denunț. În fond, tot trebuiau să-mi ceară pedepsirea pentru infracțiune, așa încât mă înhață de braț, unul îmi pune ochelarii metalici pe care-i avea în mină și aniîndoi mă duc la comandant.

— Pe ticălosu' ăsta l-am prins bătând Morse, dar zice că vrea să vă raporteze ceva.

— Lăsați-l aici.

— Domnule Comandant, încep eu. Am bătut în perete, îmi recunosc. Dar nu pentru ca să comunic cu vecinul meu, căci nu știu Morse, ci ca să stabilesc un cod pentru comunicarea în

— Ce mă?

Încerc să justific totul, calm și pe cât mai persuasiv posibil. Arăt. Că, alături de problema tehnică, deja rezolvată de umanitate, comunicarea extra-terestră este o chestiune de imaginație și de meditație susținută; adaug că am dat peste o idee care mă autoriză să cred căj sunt în măsură să aduc o contribuție la schița» rea unui cod. Aș pune totul la dispoziția autorităților, fără nici o pretenție, nici măcar de îmbunătățire a regimului de închisoare. Nu cer decât hârtie și creion.

— Mă caraghiosule, spune comandantul, după ce mă ascultă cu un vag surâs. Crezi tu că unul ca tine are să rezolve problema asta? Păi noi avem academicieni...

— Nu contest că există oameni mai competenți, stăruie eu, dar ei n-au timp să se gândească la așa ceva și poate nu le-a venit în minte o idee. Vă dați seama, e ceva special, îți trebuie o idee fulgurantă, nebunească...

Mă exalt, simt că holbez ochii ca sub o viziune și intru în transă. Nu mai contează ce crede comandantul, am ceva de spus, am ceva de spus... Comandantul sună să vină gardianul.

— Du-l îndărăt.

Nu-mi pot stăpâni un gest patetic, deznădăjduit, în momentul când ajungem la ușă, comandantul spune: „Uite, dă-i coliile astea de hârtie și un creion. Dacă a mințit, i-arăt eu lui”.

Mă întorc în celulă fericit. Gardianul îmi numără colile: sunt 22. Creion avea să-mi dea mai târziu. Încep să meditez, febril dar încrezător. Așadar, să admitem că mijloacele tehnice de comunicare sunt date: undele radio sau orice alte unde purtătoare de mesaje. E adevărat că, la viteza undelor, transmisiunea durează ani sau zeci de ani. Dar ce importă? Vorba lui Pascal, umanitatea toată e ca un singur om. Ei bine, ce transmite omul acesta, ca să se facă înțeles de o ființă cam de același nivel rațional?

De la început îmi vine în minte ceva curios: orice semnal sau grupaj de semnale regulat riscă să apară celui alt din cosmos drept unul provenind din procesele materiei moarte. În definitiv și noi, astăzi, înregistrăm diverse emisiuni de unde din cosmos, dar tocmai regularitatea lor ni le face nesigure, determinându-ne să le atribuim mai degrabă unor procese materiale petrecute acolo. Dacă vrei să arăți că ești o ființă rațională, trebuie să dovedești că nu stai sub o necesitate mecanică. Prima afirmare de raționalitate este, atunci, libertatea de a nu fi rațional; sau prima manifestare a logicului ar fi ieșirea din logica strictă a mecanismelor, fantezia, într-un sens lipsa de logică. Dialogul a două conștiințe raționale ar începe astfel cu indicația fiecăreia că este ființă rațională. Adică: poate semnaliza arbitrar. Trebuie să arăți că ai spontaneitate; că ești un subiect rațional, nu un obiect al legilor naturale.

E un început și acesta. Poate e singurul început. Vrem deci să arătăm că aici, pe acest astru, există rațiune. Atunci iată, dezvăluim rațiunea de pe pământ prin capacitatea ei de a se dezminți, așa cum nu pot face legile lucrurilor moarte. Începem deci prin a aduce haosul rațional, prin a aduce haosul pur și simplu, cel de la care pleacă toate lucrurile. (Asta nu reușeam cu vecinul meu de celulă, căruia îi băteam haotic în perete: să-l fac să înceapă și el de la haos). Doar în felul acesta poți să-ți surprinzi interlocutorul și să-l faci atent asupra interesului de-a sta de vorbă cu tine. Îi dovedești că aici e o ființă rațională fiindcă, dacă vrea. Poate să nu transmită nimic. Așa cum ștergi tabla sau banda de magnetofon ca să poți înregistra ceva pe ele, trebuie să începi și aici prin ne-transmisiune, printr-un zero de transmisiune, ca să poți ulterior transmite ceva inteligibil celui alt. Căci acesta, pus în fața unui haos clar afirmat, a unui zero de comunicare categoric, va fi cuprins de curiozitate și mirare, iar mirarea e începutul cunoașterii și al contactului cu lucrurile și cu ceilalți.

Gardianul îmi aruncă pe pat, prin vizetă, un creion bine ascuțit. Mă precipit să-l iau, căci. Sunt ani de când n-am mai avut în mână unul. Ce admirabil zero și creionul, un zero pozitiv, ca pagina albă de la care mă gândesc să încep dialogul cosmic. Poate ieși orice din folosirea unui creion, comunicarea, non-comunicearea... Scriu pe prima filă, cu titlu mare: ZILE COSMICE. Mă gândesc că semnalul trimis de oameni, cu răspunsul primit peste ani, ar putea reprezenta o unitate, o zi de convorbire. Zilele cosmice", deci. Fie-le ivirea binecuvântată printre oameni!

Când mă scol, a doua zi, mă simt ca într-o ziuă cosmică. Îmi fac somnambulic treaba în celulă și încep să aștem pe hârtie ce am obținut. Prima ziuă cosmică a ieșit: am realizat contactul cu ființa extra-terestră și

posibilitatea de comunicare, tocmai fiindcă n-am comunicai nimic. Am câștigat astfel două lucruri: întâi. No-am recunoscut unul pe altul ca ființe raționale, capabile de comunicare; în al doilea rând. Am căzut de acord că n-am comunicai încă nimic.

Toate astea le-am obținut printr-o manifestare de spontaneitate ca ființe raționale. Acum trebuie să ieșim din spontaneitate sau s-o controlăm, tot ca ființe raționale. Te vestesc că sunt rațional pentru că spun... Tra la la" sau... Bum bum bum", dar acum trebuie să transmit ceva. Atunci, pentru că prima zi era de semnale libere, a doua trebuie să fie de sem- (nale legate și ordonate. Acum începe totul.

^ Mă opresc puțin. E prima clipă, după exaltarea care mă cuprinsese, când încep să mă doiesc. Eram convins că e suficient să pun bine problema – după principiul că o problema bine pusă e pe jumătate rezolvată – ea să-mi iasă ceva. Dacă nu iese nimic? Mă înfior (clipă, nu de teamă față de comandant, ci de rușine față de mine. Totuși, să nu ne dăm bătăuți. Să vedem. Am obținut deci atenția celuiilalt din cosmos. Perfect, să-i spun ceva: va fi ceva încă nedeterminat, dar de rând ui acesta regulat, ca un semnal care se repetă la nesfârșitj (Dacă-mi răspunde cu același semnal repetat, înseamnă că nu e un prost). De altfel, pot începe și mai bine, nu cu un semnal simplu pe care să-l repet, ci cu un grup de semnale repetate. Asta mă va ajuta să izolez mai târziu grupul și să fac din el, fiindcă celălalt îl cunoaște, un semnal de anunț: că exist, că sunt eu, cel de pe Terra; sau că încep emisiunea. Pregătesc deci un prim concept: începutul. Vom putea nu numai începe fiecare emisiune cu acel grupaj de semnale, dar spune cu el „început”, ori-când vom vroi. Iar la fel putem sfârși într-un același fel fiecare emisiune și apoi vom detașa cuvântul: „sfârșit”.

Cu două cuvinte, început și sfârșit, se poate oare alcătui un întreg limbaj? Aș mai putea introduce câteva. Pot, să zicem, face un fel de negație: să răstorn o succesiune de semnale structurată, una de-a mea sau de-a celuiilalt. Nu e chiar negația liberă, operatorul negație, cum se spune în logică, dar un fel de-a nega ori anula ceva tot este. Pot declara că nu e așa, deci comunic ceva. Mai pot – ce? Pot să introduc unele noțiuni de cantitate: „mult” și, puțin”; sau unele de intensitate: rapid” și. Lent”; sau chiar ideea de unitate (de pildă cu un grupaj regulat între două bruiaje), de pluralitate, ca și eventual unele operații matematice, încă ar trebui să le găsesc o formulare abstractă, adică să nu indic de fiecare dată că aceasta e o unitate, oct e o relație. Dar, să admit că găsesc un fel de limbaj pentru noțiunile matematice. Ce comunic cu ele? Vorba matematicianului aceluia: matematicile sunt singurele științe care nu știu despre ce vorbesc. Noi ar trebui, însă, să comunicăm ceva; că pe Terra există arbori, că în cosmos e hidrogen, sau că totul se reduce la câmpuri electromagnetice. Cum să ajung aici?

F^u-mi trebuie decât câteva zile ca să văd că nu pot obține „zilele cosmice”. Nu încapă nici o scuză: că n-am mijlocul de-a experimenta comunicând cu vecinul, că n-am cărți, că în fond totul depinde de replica celuiilalt din cosmos. Nu e loc pentru nici un... Stați să vedeți”. Sunt un netrebnic. N-am nimic de spus umanității și, la urma urmelor, nu merit să fiu

liber. Da, nu-mi merit libertatea. Simt că, dacă aş fi ştiut să rezolv problema, s-ar fi deschis porţile închisorii; chiar dacă n-ar fi fost vorba de angajamentul luat, de serviciul făcut umanităţii etc. Ji etc.

— Porţile s-ar fi deschis. Când cineva are de spus un lucru esenţial, pereţii nu rezistă. E drept, poate că la Auschwitz sau în lagărele sovietice vor fi fost unii care să aibă ceva esenţial de spus şi pereţii n-au căzut, ori au căzut peste ei. Dar acum ar fi căzut de o parte. Sau, atunci, să spun aşa: nu e totdeauna adevărat că omul care ştie ori poate ceva esenţial iese necesar la lumină; dar cel care nu ştie sau nu poate ceva esenţial merită să rămână în beznă. Aşa-mi trebuie. N-au decât să mă condamne pentru motive ridicole – cum vor rde pildă pentru că am declarat că socialismul e pentru cei bogaţi, nu pentru cei săraci. Au dreptate. Judecă prost, dar condamnă bine.

Am umplut aproape jumătate din colile de hârtie şi acum ar trebui să cer să-mi ascută creionul. Dar nu cer, îmi amintesc de un băieţel drag mie, care-mi spunea într-o zi cum a luat notă de trecere la teza de matematici, unde nu se pricepea. A încercat în toate felurile să rezolve problema; a umplut patru file de caiet şi la urmă a scris: „Nu ştiu să fac problema”. Profesorul i-a dat notă de trecere, fiindcă a fost cinstit. Aşa trebuie să fac acum.

Apăs a doua zi dimineaţă pe buton, ca să fiu scos la raport. La a treia semnalizare, uşa se deschide şi intră gardianul cu ofiţerul de serviciu.

— Fă-ţi bagajele.

— Vreau să ies la raportul d-lui comandant, spun eu.

— Lasă vorba şi fă-ţi bagajele.

— Dar sunt hârtiile astea, insist eu, e o chestiune mai importantă.

Ofiţerul ia hârtiile pe care i le întind, se uită o clipă, apoi exclamă: „a, e povestea aia!” şi rupe hârtiile, adăugind: executarea!”. Un val de revoltă mă sufocă: dacă aş fi scris ceva de preţ? Şi de ce-mi dăduseră şansa asta de a spune ceva? Dar deodată înţeleg: se temuseră să nu fac o criză de nebunie, în exaltarea mea. Atâta tot.

VII.

În jeep-ul cu perdelele lăsate în care sunt îmbrâncit şi dus spre nu ştiu ce destinaţie îmi revine în minte toată tristeţea umană din acel... Nu ştiu să fac problema”, pe care trebuie să-l rosteşti, nu în faţa unui profesor, ci în faţa vieţii înseşi. Nu ştim să rezolvăm nici problemele mărunte – se rezolvă ele, până la urmă – şi habar n-avem să rezolvăm ecuaţia vieţilor noastre. Ce puţin interesanţi suntem, în definitiv, psihologic, intelectual, moral fiecare dintre noi...

Mi se pare de neînţeles cum s-a putut da atâta importanţă inscripţiei de pe templul din Delphi; „cunoaşte-te pe tine însuţi”. Să mă cunosc pe mine însumi. Cine? Eu, Hans Cas-torp? Ca să nu zic Tersit, netrebnicul acela din... Iliada”? Sau eu. Smerdiakov, nenorocitul acela din... Fraţii Karamazov”? Dar oricine, la orice nivel uman, simte ce limitat şi inintere-sant este ca obiect de cunoaştere. E interesant să cunoşti natura, e interesant să cunoşti pe bunul Dumnezeu sau Marele Tot, cum spun indienii, să cunoşti oamenii în varietatea lor şi cum oricine poartă o infinitate în el, dar să te cunoşti pe tine? Luat ca

atare, îndemnul acesta reprezintă una din marile vorbe stupide ale umanității – mai sunt câteva —. pe care ți-e greu de acceptat că au rostit-o, cu sens plin, Grecii. Doar pentru moderni, cu interesul lor pentru subiect și persoană umană, vorba a putut părea de mare preț; la antici, te surprinde să vezi ce însemnătate (dar de argumentație, poate) îi dă Platon și dacă este să-i dai un sens plin. Nu-i poți da decât pe cel socratic: cerce-tează-te pe tine însuși ca să vezi că nu știi absolut nimic.

Interpretările care vor să salveze vorba nu merg, totuși, atât de departe și te înduioșează să vezi cum încearcă să dea un sens vorbeii. Majoritatea comentatorilor spun că prin „Cunoaște-te pe tine însuși” omul e îndemnat să-și vadă limitele înaintea zeului, ceea ce ar spune. Practic și a doua inscripție: „nimic prea mul!”. Alții, mai puțin sofisticați, spun că e vorba de un avertisment pentru omul de rând. Care trebuie să-și recunoască subordonarea față de ceilalți: cizmăriile, rămâi la calapodul tău”. Dar există interpreți sofisticați la culme, care pun -tind. Nici mai mult nici mai puțin, că, întrucât sufletul omului are mai multe reîncarnări, după tradiții străvechi, a te cunoaște pe tine însuși ar fi îndemnul de a-ți... Reaminti” de reîncarnările succesive, spre a vedea cine ești. Iată unde s-a ajuns, în disperare de cauză! Poate cineva să-și cunoască... Viețile anterioare”? Și. Admi-țând că ar putea fi chiar așa de pasionant? Să știu că am fost cizmar, pe urmă un ostaș nu prea curajos, apoi mic negustor de vinuri...

Doar un nebun de englez, dacă-mi amintesc bine. A spus o vorbă cu sens în chestiunea asta. El pornea de la observația că existau mai multe inscripții pe frontispiciul templului din Delphi; între altele exista misterioasa literă E, care avea desigur un sens mai adânc, poate unul religios, după cum exista și inscripția: „garanția aduce nenorocire”, care în nici un caz nu putea avea un sens religios. Cu timpul s-au reținut doar acestea trei: cunoaște-te pe tine însuși”, „nimic mai mult” și „garanția aduce nenorocire”. Dar este curios că toți interpreții vechi și noi vorbesc cu gravitate despre primele două inscripții, fără să spună nimic despre a treia. Iar tocmai ea dă cheia! Ea vine să arate care era principala clientelă a oracolului: lumea negustorilor greci, a întreprinzătorilor, a oamenilor de afaceri.

Bineînțeles că, din când în când, în ceasuri istorice mai deosebite, se întâmpla ca și statele sau potențaii din Asia Mică, Africa, Sicilia, să consulte oracolul. Dar veniturile regulate (pentru un mileniu și jumătate de existență a templului) nu ie puteau asigura decât cerințele nesecate ale oamenilor de rând, care aveau nevoie de un sfat ori de o dezlegare. Iar inscripțiile nu puteau fi decât pentru aceștia din urmă. „Cunoaște-te pe tine” n-are sens pentru un stat sau pentru o expediție de colonizare, dar are sens din plin pentru un armator sau un negustor, care trebuie să știe cât de mult se poate întinde. „Nimic prea mult”, adică nu te lansa în aventuri prea mari; și, mai ales, fii atent și nu da garanții altora, căci riști s-o pățești. Iată la ce se reduce o vorbă „mare” a umanității, dacă te gândești nu la sensul ei posibil, ci la obiectul ei, adică la tine...

Jeep-ul se opri de câțva timp și șoferul co-borâse din el: acum dădu să coboare și ofițerul care stătea lângă el și care, probabil, mă conducea la noua destinație.

— Să nu te prind că încerci să cobori de aici, îmi spune el. Na o lisară.

— Mai bine dați-mi ziarul pe care-l citeați adineaori, îndrăznesc eu.

— Ba să-ți pui pofta în cui, îmi replică el.

Ce ridicoli sunt ei! Se tem să nu aflăm ce este pe lume. Dar n-avem nevoie de ziare pentru a ne da scama că este o destindere politică în lume și că, în măsura în care acestora de aci le merge mai bine, trebuie să ne meargă și nouă, deținuților, mai bine. Este sigur că în ceasul acesta câțiva oameni generoși din toată lumea intervin pentru libertatea celor în situația noastră din toate țările comuniste. Mi-i închipui invocând Carta O. N. U.-lui și Drepturile Omului, chiar dacă unii dintre noi, victimele, pretind ca mine (cât de sincer 7} că nu au drept la libertate. Umanitatea face credit individului. În fiecare individ ea vede o șansă umană și poate tocmai de la noi, victimele timpului, speră ea astăzi o reacție umană mai adâncă.

Dar în realitate nu noi, cei închiși, suntem interesați astăzi, ca exemplare umane; nu noi dăm acea „cunoaștere a omului la limită”, prin care s-a definit întotdeauna ființa umană. Noi suntem doar ultimul val – să sperăm că e cu adevărat ultimul – dintr-un rău al primei jumătăți a veacului. Par pe lume se întâmplă ceva mai interesant cu persoana umană: după câte aflăm chiar și noi, în celulele noastre. În țările dezvoltate din Europa și America, un prim val al umanității este confruntat, pe scară largă, una fără precedent istoric, cu „buna stare”. Câteva întâlniri cu buna stare materială, ale unor grupuri, caste ori clici, au mai avut loc statornic în istorie, dar buna stare păstra în ea ceva pervertit și pervertitor, cu atât mai mult cu cât nu era vorba de bunuri de civilizație (radio, muzee etc), ci doar de desfătare și îmbuibare. Acum pentru prima dată buna stare a devenit – cel puțin într-o parte a lumii și pentru o clipă istorică – ceva comun și educativ. Ar putea fi o formă de sănătate a omului. Ce va da el? Ar putea fi în orice caz un examen ho-tărâtor pentru omul european, care a crezut atât de stăruitor în valorile materiale.

Dintr-o dată jumătate din idealul comunist se degradează, dacă satisfacerea deplină a nevoilor materiale nu aduce de la sine fericire omului. Iar întreg idealul capitalist se degradează. Că i-a reușit capitalismului să ajungă mai întâi aci și nu comunismului, este ceva secundar. Se întâmplă astăzi ceva dincolo de ele: e tocmai proba la care e supus idealul materialist al omului european și, odată cu idealul lui. Omul acesta însuși.

Omul european a dat la o parte tot. „Lăsa-ți-mă în pace, voi zei. Voi doctrine filosofice*. Voi biserică ori tradiții. Știu eu mai bine ce-mi trebuie”. Din secolul XVIII și până astăzi, iii* di vidul și-a câștigat drepturi cum n-a avut niciodată în istorie. Totalitarismele ce supraviețuiesc stau rușinate de îndrăzneala pe caic și-au luat-o, o clipă, față de individ, nu numai oprindu-l direct, dar și transformându-l în obiect, cum vroiseră. Toate revoluțiile, dar mai ales toate prefacerile materiale, de două veacuri încoace, slujesc nu caste restrânse și privilegiate, ci pe individ în genere. Fratele EU a biruit; și dacă-l amenință câte un NOI – cile un colectivism adevărat, mergând până la

strania idee a lui Teilhard de Chardin că se va ajunge la asocierea conștiințelor în câte un creier superior – deocamdată fratele EU e marele beneficiar. Individul a reușit să fie și este încă (până la întâlnirea cu asiaticii, lipsiți de individualitate) acela pentru care se fac toate. Căci – vorba lui Goethe – la ce bun toată această risipă de sori și planete (de revoluții istorice și revoluții tehnico-științifice, vom spune), dacă până la urmă o ființă umană nu e fericită?

Și iată că, până la urmă. Oamenii nu se simt fericiți, după veștile ce ne vin chiar și aici, în închisoare. Rugați-vă pentru omul modern îndestulat... El are, în societatea lui de consum, ceva din psihologia femeii de consumație: Nu-mi place șampania asta; fă ceva ca să mă distrezi. /Nu știu bine dacă noi, cei lipsiți de cele mai elementare bucurii, ani avea până la urmă o mai bună întâlnire cu bucuria. Dar noi simțim aci un lucru pe care ei, în societatea lor îmbelșugată, nu-l realizează: e prima întâlnire a umanității cu buna stare mai general răspândită și s-ar putea să nu existe prea curând o a doua! În principiu ar trebui să urmeze o „eră a răgazurilor”; dar în fapt nu e defel sigur că momentul idilic de astăzi, din Europa și Statele Unite, va continua.

Este atunci în joc un teribil examen pentru individ – așa cum și concep și respectă individul europenii, spre deosebire de indieni și chinezi – adică pentru universul eului individual, respectiv pentru micul imbecil care suntern. Fiecare dintre noi. Individul acesta îngrădit – pentru care îndemnul de la Delphi de-a se cunoaște pe sine abia dacă avea o umbră de sens – a câștigat partida; Micul imbecil e la volanul mașinii și pleacă, din plictisul câiivva zile de lucru, în plictisul unui week-end. Ru-gați-vă pentru el.

Iar noi, cei însetați de toate bunurile pământ-tului, de la țigara noastră cea de toate zilele până la libertatea de-a merge la plimbare fără sentinelă, noi strigăm acelei umanități ce trăiește într-un ceas atât de idilic: Băgați de seamă ce faceți, căci voi răspundeți, cu bucuria sau dezgustul vostru, de omul european și de om'„.

În timp ce jeep-ul s-a oprit de-a binelea și primesc ordinul să cobor, mă adresez încă o dată în gând umanității, cu un „băgați de seamă!” îngrijorat și pun piciorul pe prima treaptă.

— Bagă de seamă, dobitocule, îmi spune gardianul, văzând că mă împiedic și cad. N-avem nevoie de capete sparte aici!

Îmi strâng cât pot mai repede lucrurile din geamantanul meu mic care s-a desfăcut și primesc, o dată cu un picior în spate, ordinul: „treci la zid și așteaptă să te iau”.

Mă îndrept spre zid; oarecum rușinat de tot ce mi se întâmplă, în bună parte din vina mea. Oracolul avea dreptate: cunoaște-te pe tine însuși!

VIII.

Nu mi se mai pun ochelari aici, așa încât văd bine cazemata, în pântecul căreia lăneezesc desigur atâtea vieți. De rândul acesta am să fiu cu mai mulți oameni în celula. Dar am să mai găsesc oare pe cineva care să-mi fie drag ca Alee? Port cu mine, ca într-un plic, a treia mișcare de gimnastică, învățată de la el. Am să încep s-o fac într-o zi, în amintirea lui. Cine știe, poate am să-l și regăsesc...

În subterana înaltă în care sunt introdus, văd dintr-o dată că nu e Alee. Douăzeci și cinci sau treizeci de capete se înalță, din paturile lor de lemn suprapuse pe trei rânduri – căci e seara târziu —, spre a vedea pe noul venit. O voce îmi spune: „Veniți aici sus, vă cunosc”. Apoi, către ceilalți: „Acum mai avem pe cineva care să țină conferințe”. Mă cațăr până la al treilea pat, unde se află amicul meu, un medic care mă cunoscuse cu prilejul unei comunicări ce ținusem cândva. Când încep să mă dezbrac, simt că e frig: fereastra unică, dar mare, la înălțimea pământului, e larg deschisă, deși e frig afară.

— Nu închideți noaptea? Întreb eu cu timiditate.

— A fost toată seara o discuție dacă să închidem ori nu. Pe urmă a intrat pe geam o rândunică, uitați-o (o văd pe apărătoarea di-sticlă, încălzită, a lămpii de deasupra ușii de intrare, ca și cum ar căuta un loc de cuib) – și atunci nimeni n-a mai spus nimic.

Nu mai mi-e frig nici mie. Îmi pun hainele la picioare și încep să vorbesc în șoaptă cu medicul. E sub 40 de ani și n-a apucat să profeseze medicina, deoarece s-a aflat că, în urmă cu ani, pe vremea studenției sale, luase vag parte la un început de mișcare „contrarevoluționară”. De ani de când stă aici, s-a înrăit. Comunismul? Nu interesează decât ce se întâmplă în Rusia și acolo nu se întâmplă nimic. Lumea de azi? O nereușită biologică. Creșterea bruscă a taliei tinerilor este ceva morbid; pledoaria pentru eros liber e semn de degenerescentă a speciei; maladivitatea urcă în sistemul nervos, unde nu mai încape vindecare.

A doua zi asist la activitatea gospodărească a celulei. (Orice nou venit e lăsat o zi să se adapteze). Pe urmă se încep „lecțiile”. Se învață orice, cu pasiune: anatomie elementară, fizică, istorie, teologie, dar mai ales limbi străine. Ceea ce mă izbește este nevoia de exactitate a celor din situația noastră. Oamenii care nici acum nu puteau lega două vorbe în engleză știau perfect, nu numai cele 11 substantive care fac pluralul diferit, dar și aproape toată lista verbelor neregulate engleze. Că se știa exact care sunt cele 7 minuni ale antichității, nu era de mirare. Dar oamenii de aci învățau conștiincios pe dinafară lista împăraților Romei sau numele și reședința principalelor familii din Renaștere, ca și succesiunea Părinților greci și latini ai Bisericii. Făcuse senzație, în celula, cineva care le recitase lista dinastiilor chineze.

Nevoia aceasta de exactitate mi s-a părut atât de semnificativă – și nu numai pentru ei, ci și, poate, pentru mentalitatea omului modern – încât, în momentul când a venit ora de conferință și mi s-a cerut, ca nou venit, să spun și eu ceva, nu m-am putut opri să vorbesc despre Exactitate și Adevăr în lumea contemporană, o temă care mă obseda de mult. (, Bine că nu m-aude Alee”, mi-am spus).

„Așa cum ni se întâmplă nouă aci în închisoare, se întâmplă și lumii contemporane. Totul s-a surpat în jurul nostru: noi nu mai știm aci nimic de familie, n-avem profesii și activitate, n-avem nici măcar identitate, decât una elementară, a fizicului nostru subminat și a naturii noastre morale ultime, cât rezistă și ea. Unii dintre noi nu știu nici măcar dacă au avut dreptate în ce au făcut, dacă au apărât cauze bune și dacă se află aici nevinovați sau eu un

dram de vină, totuși. În haosul acesta în care suntem aruncați, vrem o siguranță, oricare. Ca un om care se prinde de un stâlp spre a nu-și pierde echilibrul, căutăm și noi stâlpi. Certitudini, care sunt cunoștințele exacte. Vrem să știm ceva care este și care nu se schimbă. Care nu depinde de capriciul oamenilor și ai stă pinilor, ceva cum era gramatica aceea pe care și bietul Stalin, spre sfârșitul vieții, o recunoștea drept' inatacabilă. Lista împăraților Romei e gravată în piatră. Noi și viețile noastre, în schimb, suntem – în clipa de față, cel puțin – simple nume scrise pe nisip.

Dar așa simte lumea de astăzi peste tot. Și ea e în închisoare. Nu mai are ceruri și rude o i în ceruri, nu mai are în juru-i natură și divinități ale naturii, este singură, în prizonierat cosmic, încercând să evadeze de pe Terra sau măcar să comunice cu vecinul din cosmos, pe care însă nu reușește să-l găsească. Ea a terminat de mult cu miturile, spre a nu mai vorbi de superstiții și prejudecăți. A terminat și cu Adevărurile, fie că erau religioase, filosofice ori dogme necontrolate ale tradiției. Are în schimb atâtea mici adevăruri locale, încât se simte ca într-un haos. Atunci vrea exactitate.

N-a fost întotdeauna așa. Până la un moment dat, în trecut, culturile erau doar ale Adevărului, nu și ale exactității. Ele puneau pe om într-o stare de beție, într-un sacru delir. Nu numai culturile mitice sau religioase au fost toate așa, dar și orientările profane. Pitagoreis-mul era o formă de delir sacru; gânditorii presocratici sunt ca și în transă, atunci când spun că toate sunt apă, toate sunt aer sau toate sunt foc; iar Platon îți cere entuziasm pentru Idei, pe care le regăsești acum pentru că „le-ai contemplat în altă existență”. Totul e delirant, sub magia adevărului – până la Aristotel, care e primul gânditor treaz, sobru, orientat spre exactitate, din cultura europeană. (Alte culturi stau și astăzi sub beția sacră).

Ca și noi, Aristotel nu se mai îmbată cu. Adevăruri” și el s-ar simți foarte bine în lumea noastră. I-ar plăcea să vadă că, în sfârșit, lumea vrea peste tot exactitate, cum vroia și el. Mai bine de o treime din opera sa este o culegere de date de zoologie și botanică, în genul: „Greierii cântă prin frecarea unei membrane subțiri pe care o au insectele cu viață mai lungă în adâncitura de sub diafragmă”. Același Aristotel întreprindea o listă a zecilor de constituții din lumea cetăților grecești, ba încă ~ o culme a spiritului de exactitate – lista învingătorilor la Olimpiade. Vă dați seama ce era asta? Se ținuseră Olimpiade de titeva sute de ani și el vroia să consemne miile de nume ale învingătorilor, pur și simplu.

Nu e de mirare că atâta exactitate – înce-pând bineînțeleles cu lista celor 10 categorii aristotelice, cu lista regulilor silogistice și lista virtuților – a impus veacurilor. Dar nu e de mirare nici că religia creștină, ca orice religie, a căutat să readucă delirul sacru și a mers până la a lua asupra-și exactitățile aristotelice, spre a le preface în Adevăr. S-a întâmplat ce știm cu toții, în Evul Mediu. Pe urmă omul s-a trezit de-a binelea, ba cu iluminismul s-a dezintoxicat a iii de radical încât n-a mai suportat nici un fel de alcool sau elixir al Adevărului. Au intrat în joc metodele propriu-zise ale exactității, pe care nu le aveau anticii: științele experimentale și matematicile. S-a terminat cu delirurile.

Dar spiritul de exactitate nu s-a mulțumit cu atât. Matematicile sunt tot ce avem mai exact pe lume și sunt la fel de solide ca piramidele, despre care se spune că vor dura până la sfârșitul Terrei. Acum, închipuiți-vă că cineva și-ar pune problema să consolideze piramidele. Ei bine, cu puțină exagerare, așa s-a întâmplat în cultura noastră: gânditorii și-au pus problema să facă mai exactă exactitatea, să asigure ce e sigur, în speță să fundamenteze matematicile. Și este ceea ce a încercat să facă așa-zisa, logică matematică". E drept că ea s-a încurcat în câteva paradoxe, dar spiritul de exactitate n-a cedat și nu poate ceda.

De altfel, spiritul exactității e activ peste tot, nu numai în științele exacte. Istoria, de pildă, nu se mai poate face fără exactitate. Omul nu mai suportă să nu știe exact ce a fost și cum a fost. Un istoric francez din veacul trecut, Ernest Renan, a vroit să vadă, exact, unde și cum. A trăit Iisus Christos. Atunci s-a dus în locurile sfinte și a procedat științific la reconstituirea Evenimentului. Știți ce i s-a întâmplat? A găsit urmele lui Iisus din Nazareth, dar n-a mai găsit pe cele ale lui Iisus Christos.

Dacă în cultură e așa. În viață și în istoria trăită nu putea fi altfel. Nu mai e loc pentru utopii, și-a spus omul modern, cu riscul, totuși, de a le regăsi și el, ca paradoxele logicianului. Nu avem ce face cu socialismul utopic, ne trebuie un socialism științific.

— Iată unde suntem, într-o cultură a exactității.

Dar despre această versiune a spiritului de exactitate nu mai trebuie să vă vorbesc. Știm cu toții, cei care trăim sub comunism, ce înseamnă planificare, cât de controlată e viața fiecăruia, cu ce „exactitate” se desfășoară toate, până și alegerile sau ședințele și ce precis sunt sau vor să fie programate destinele copiilor noștri de către „inginerii sufletelor”, cum spunea Stalin. Către ce? Nu o mai știe nimeni bine, căci asta ar ține de Adevăr – sau de mit. Deocamdată trebuie exactitate, în istoria trăită, așa cum nu ne mai putem lipsi de ea în știința istoriei și în toate științele. Nici acestea din urmă nu știu unde trimit. Un mare fizician de azi spunea: Noi știm acum că nu știm unde ne duce știința”.

Și totuși, oamenii de știință trebuie să meargă mai departe. Nu se mai poate fără exactitate, dar exactitatea goală e oarbă. Noi am văzut comuniști adevărați plângând: după teroarea și sacrificiile impuse unei generații, iar acum unei a doua, bilanțul e amar. Noi știm că Ernest Renan a plâns, în felul său, la sfârșitul vieții: în autobiografia sa, el mărturisea că, ces petites sciences conjecturales”, care sunt științele istorice, nu l-au dus nicăieri. Specialiștii știu că logicianul Frege a plâns și el, la capătul strădaniilor sale, când un logician mai tânăr, pe nume Bertrand Russell, i-a arătat că toată construcția lui e viciată de un paradox. Omul modern s-a dovedit extraordinar, cu spiritul său de exactitate. Dar, într-un fel. Plânge și trebuie să te rogi pentru el.

E drept, în loc să admirăm și deplângem, totodată, pe omul modern, care a pus exactitatea în locul adevărului, ne-am putea gândi la soluția engleză. Englezii știu ce fac: au lăsat exactitatea pentru mașină – pe care tot ei au inventat-o – ca și pentru științele naturii, iar pentru viață și politică au

păstrat pe, văzând și fă-când”, adică aproximativul. Londra, cu străzile ei strâmbe, a fost proiectată de un „arhitect beat”, spun englezii singuri... Dar nu oricine are virtutea de a se comporta disciplinat, în mijlocul dezordinei. De aceea valorile engleze supraviețuiesc, pe când pe celelalte exactitatea le-a pustiit.

Nu se poate trăi fără valori și fără un sens de adevăr. Dar oamenii de azi nu mai vor să se jmbete. Sau, dacă vreți, sunt beți și ei: de luciditate. Să ne rugăm pentru ei”.

— Și pentru comuniști? Întreabă o voce.

Dintr-o dată sunt descumpănit. Nu vor să uite nici ei. Crezusem că Alee nu e aici, dar el îmi apare brusc, în douăzeci și cinci sau treizeci de exemplare umane.

IX.

De a doua zi sunt pus de colegii de cameră la turnatul apei pentru spălat, nefăind găsit destul de voinic pentru căratul hârdaielor sau alte însărcinări. Sunt surprins, încă de la început, să văd ce diferit se spală fiecare om, pe mâini sau pe față și nu aveau să-mi trebuiască decât câteva zile ca să știu, uitându-mă doar la mâini, cine este cel care se spală, ba chiar ce fel de fire umană are. Se poate., ghici” în spălătul pe mâini.

Când ne liniștim cu treaba, câțiva din cameră încep să mă încolțească cu întrebările, pentru cele spuse în ajun. „Ce e asta adevăr, dacă nu exactitate?” „Cum puteți spune că e totuna să fii închis sau liber?” (Dar n-am vrut defel să spun asta!). Doar doctorul din pat cu mine pare să fie mulțumit de cele spuse. „E rău pentru toată lumea, deci e bine, e în ordine”. În afara lui. Mai capăt adeziunea unui tânăr fără studii, cu istețimea țărănească pe chipul lui, care declară că nu înțelege prea bine ce am spus, dar simte că așa stau lucrurile.

Scap de datoria de a da explicații doar pentru că este zi de „percheziție”. Suntem scoși toți afară, pe culoar și puși să stăm în șir, cu fața la perete, tot timpul cât ni se controlează paturile și efectele. Scena aceasta, cu capul la perete, pe culoar, îmi amintește de ceva dintr-o carte. Mi-e imposibil să găsesc care anume; abia după im sfert de oră, când suntem reîntorși în celulă, mi-amintesc despre ce carte e vorba și atunci surâd.

— Ce râzi mă, ăla de colo? Întreabă un gardian, ce rămăsese în ușă ca să vadă cum ne refacem paturile și bagajele.

— Nu râd, surâd, spun eu prosteste.

— Ba ai râs.

— Am surâs numai.

— Ai râs! Tună el și câștigă partida, căci îmi dau seama cât de absurdă e rezistența mea pe o asemenea temă. El reia:

— De ce ai râs?

Mă gândesc să nu implic vreun coleg în situația asta lamentabilă și atunci spun adevărul.

— Mi-am amintit de o scenă asemănătoare dintr-o carte.

— Ce carte?

— Zeroul și Infinitul” de Arthur Koestler:

— De cine?

Repet numele, cave bineînțeles nu-i spune nimic.

— Și ce era în cartea aia?

Înghit în sec și simt că nu pot da îndărăt, nici inventa ceva.

— Era o scenă ca adineauri, cu deținuți puși să stea cu capul la perete, pe culoar.

— Ei și, ce e de râs?

— Nimic, doar că în carte scena se sfârșea altfel.

— Cum?

Imbecilul ăsta mă plictisește, cu insistența lui. Să-i spun adevărul și să termin.

— În carte li se pune deținuților câte un revolver în ceafă.

Toată sala a înghețat. O clipă pare paralizat și gardianul. Pe urmă scoate un urlet: „Provocatorule!” și se repede la mine, trăgându-mă de veston până ce mi-l scoate. Apoi mă înhață de ceafă, strigând: „La izolare cu tine!”

Izolarea' este o celulă întunecoasă, cu un fel de masă ori pat de piatră și cu o gaură în chip de W. C. Când ești la izolare, o zi nu capeți hrană, ci doar un castron de apă caldă la prânz, o zi capeți rația pe jumătate. Cum sunt în cămașă, încep să fac mișcări de gimnastică, spic a mă încălzi. După vreun sfert de oră e aruncat aci altcineva, tot în cămașă.

— Acum puteți să râdeți împreună, spune gardianul. Îneuindu-ne.

Mă uit la colegul de suferință, care într-adevăr surâde.

— Se mai întâmplă și d-astea, spune el prietenos.

— De ce v-au pedepsit? Întreb în șoaptă.

— Mi-au găsit la percheziție un nasture de sidef.

Șir

— Păi cu știți? Cu un nasture de sidef în-vârtit pe o sfoară se poate face o scânteie și aprinzi așa un rest de țigară sau focul din sobă, dacă s-a stins.

E mai expert ca mine și mă învață să ne așezăm pe patul de piatră, spate în spate, ca să ne încălzim. Începe singur să povestească: „Sunt aici de doi ani și mai am încă trei, din motive de veselie. Aveam ședințe, acolo unde lucram ca economist și bineînțeles ne plictiseam. Nici măcar la glumele oratorului de la cadre – căci, după cum știți, primiseră dispoziția să-și presare tartinele pe care le citeau cu câte o glumă – nu puteam râde. Atunci am învățat pe vreo 2-3 colegi să râdem gros, de trei ori: ha-ha-ha, la fiecare glumă. Pasul nostru a prins și toată sala l-a adoptat. Câtva timp a mers așa, dar la a treia ori a patra ședință responsabilul politic s-a sesizat. A anchetat cazul și a sfârșit prin a da de urma mea, căci eram cunoscut ca amator de pozne. Dându-mi seama că vor să mă aresteze, am fugit de acasă, dar întrucât nu vroiam să mă ascund la vreun prieten, ca să nu-l vâd și pe el în ghinion am călătorit cu trenul în toate părțile țării, timp de vreo doi ani. Mă învățasem să nu mai plătesc biletul de călătorie și să fiu în tren ca acasă. Dar m-am plictisit și m-am predat. Am fost condamnat ca instigator și dușman al orân-duirii populare.

În realitate nu-mi place doar să râd, ci mă interesează și problema râsului. Începusem să nvl ocup cu ea încă de afară. E o chestie și asta. cu

râsul la om. Citind despre râs și medi-tând, am văzut un lucru la care nu ne gândim întotdeauna: că omul râde mai ales. Dacă nu exclusiv, despre om. Râsul e ceva social. Dar e și ceva extrem de personal și pe linia asta m-a interesat mai ales, ca să cunosc oamenii. Cum râde fiecare? Începusem să țin listă: există râs homeric, râs din toată inima, cu hohote, din vârful dinților, râs ironic, sardonice, râs acru, amar sau galben; râs sub barbă și râs în barba cuiva. Râs isteric, prostesc, inteligent, râs cristalin, înfundat. Și câte altele, care ar merita să fie catalogate”.

„Firește, continuă el, e interesant să vezi și de ce râde lumea, ca și despre ce. Pe tema aceasta s-ar putea caracteriza chiar epocile istorice. De alte lucruri râdea omul medieval decât noi, sau decât omul antic. Începând să studiez chestiunea, am căzut peste cazul înțeleptului antic, Parmeniskos, care a constatat la un moment dat că nu mai putea râde. S-a dus atunci | la oracol să-i redea râsul, dar nu l-a recăpătat și doar la întoarcere, văzând o stângace statuie] de lemn a măreței mame a lui Apollo, a izbucnit în râs. Nu mai vorbesc de zeița Demeteyl care, după răpirea în Infern a fiicei sale, Persephona, a ră tăcit și n-a mai râs niciodată, pînă ce a văzut pe Baubo, soția gazdei ei, ridicându-i fustele. Trebuie să fie ceva, în legendele acestea, așa cum e o problemă de ce rîd galbenii: mai puțin ca albi. Dar n-am mers prea departe? Cu investigațiile; în fond, problema despre ce rîd oamenii și epocile este o chestiune de istorii a culturii și naturii umane, care mă depăș.

Pe mine mă interesează doar cum rîd oamenii. Și cum rîd, nu în general, ci fiecare în particular. Dat fiind că imit bine, făceam pe oameni să rîdă iraitînd atît râsul tipurilor umane – vedeta, prostul, șeful —, cît și pe al colegilor sau al oamenilor zilei. Am trecut la felul cum rîd eroii cărților și mă gîndesc, cînd voi fi liber, să recitesc pe Dickens ori Balzac, spre a vedea cum rîdeau eroii lor. Am ajuns așa la râsul personajelor istorice. M-am întrebat cum rîdea Napoleon sau Ducele de Wellington, cum rîdea Henric al VIII-lea sau cum rîdea Philippo Neri, sfîntul acela despre care se spunea că era vesel. Râsul lui Francisc din Assisi mi l-am putut închipui, căci era sigur râsul firesc al omului curat la inimă. Dar cînd m-am gîndit cum ar fi râs Iisus, m-am oprit”.

Am tăcut amîndoi cîtăva vreme. Era ceva interesant în ușurătatea aceasta care sfîrșea în -raritate. Omul de care stăteam lipit părea să ție un ins „liber”. În orice caz trebuie să fi fost desprins de orice.

— Cum ai putut suporta să rătăcești în tren aii ta vreme? Îl întreb.

— La început a fost admirabil. Gîndește-te, i-ai rădăcini nicăieri, să n-ai fixație, casă, slujbă, să n-ai nici măcar destinație în călătorie – ce libertate! Am simțit că toți oamenii sîni niște plante, pe lîngă mine. Economisise o mică sumă de bani, așa încît, cu pardesiul pe o mînă și geamantanul într-alfa, plecam în orice direcție. Bineînțeles că alegeam trenurile cu traseu lung și ieftin. Eram ca un spirit plutind liber printre ceilalți călători, apăsăți de materie; de griji, de ținta, cum erau. Am observat abia atunci toată prostia călătorului, prostia aceea de bolovan aruncat într-o apă curgătoare. „Asta e trenul pentru... V, N-am greșit direcția?”, „Unde să-mi pun geamantanul?” Nu știe nimic, 1 nu pricepe nimic și singura lui reacție umană e spaima. Pe urmă,

bolovanul se mai ușurează și începe să curgă și el, dar tot bolovan rămâne.' Discutam cu oamenii, aflam de la ei ce mai e pe lume și uneori lucruri interesante despre ei, dar, în fond, îi sfidam cu libertatea mea. Ei vroiau și trebuiau să ajungă undeva. Atârnav, erau grei. Ce spaimă îi cuprindea, când trenul avea câte o întârziere, care pentru mine era o binefacere! Mi se părea că am cu mine un aparat de zbor individual. Și cred efectiv că omul nu va călători fericit decât cu aparatul de zbor individual, ca păsările, nu în cuști, ca până acum și pe căi ferate, pe șosele sau pe trasee aviatice dinainte date.

Totuși, nu pot ascunde că participam la viața nezburătoarelor acestora lipsite de orice gratuitate, care-s oamenii. Când se întâmpla câte o întârziere serioasă, comentam, recoltam informații și sfârșeam prin a protesta, cu o indignare mai mare decât a celorlalți. Eu aveam tot interesul să întârziem și totuși simțeam uneori și eu nevoia de-a ajunge precis nicăieri. La capătul liniei coboram, căutam câte o odaie lângă gară, mă rcfăceam și apoi porneam iarăși la drum. Bani începeau să scadă. După vreun an, am început să călătoresc fără a mai plăti, „pe blat”, cum se spune.

— Cum se poate călători pe blat?

— Sunt două feluri de blat: unul aranjat cu conductorii, celălalt la negru. Dacă vrei la negru, fără nici un aranjament, n-o poți face decât pe distanțe scurte. Trebuia să prefer aranjamentul. La capul liniei ferate, înainte de plecare, treceam pe peron și priveam atent pe conductorii. După tipul lor uman, îmi dădeam seama dacă lucrul e de încercat sau nu. De obicei călătoream în clasele inferioare, care sunt mai pline; dar câte un conductor mă lăsa, în schimbul unei sume mici, să dorm în clasa I-a, lua bilete de la cei ce coborau și-mi vâra unul în buzunar. În caz de inspecție, puteam spune că am depășit stația dormind. Altul îmi lua buletinul de identitate la el, spre a putea spune inspectorului că urma să-mi facă proces verbal. Cu trenurile supra-aglomerate eră bine, dar asta nu se întâmpla mereu. Când eram mai mulți, mai ales studenți, era mai liniștit: conductorul ne anunța când vine supra-controlul. De controalele unuia singur scăpăm. Greutatea era când se făcea control „în clește”, cu doi revizori la capete, care te prind la mijloc. Îi auzi țcănind și fugi de la unul la altul. În disperare, te urci pe acoperișul vagonului și te dai jos mai în spate. Odată m-a prins cineva de mână, căci trenul tocmai pleca. Era inspectorul, chiar. Altădată m-am nimerit lângă un grup de excursioniști sovietici. M-am făcut că sunt și eu excursionist, vorbind rusește cu ei pe cât mă pricepeam. Au înțeles ce vroiam și m-au salvat. Mi-au spus că și la ei se practică sportul acesta și că ei numesc pe călătorii clandestini „iepuri”. Și într-adevăr, asta e partea proastă, că te simți ca un iepure. Îți trebuie o atenție prea mare și nu poți intra în convorbire prelungită cu nimeni, nu poți citi o carte, nu te poți cufunda în gânduri. Chiar independent de riscurile mersului pe blat, viața mea începuse să fie una de iepure. Ce aveam eu din libertatea pe care mi-o luasem? Aveam numai fuga. Puteam fugi oriunde, atâta tot. După doi ani mi se făcuse dor de scaune, de covoare și de oameni, de alt fel de oameni decât cei spectrali pe care-i întâlneam în tren. Mi se făcuse dor de arbori care să stea pe loc și de iarbă. M-am predat.

— Cred că n-ai găsit multe covoare aici în închisoare, spusei eu.

— Nu, răspunse el (și simțeam că o face cu un zâmbet), dar am păstrat un covor fermecat, gustul zborului. Chiar și aici, printre oameni atât de apăsăți, mă simt o ființă mai ușoară. În-cerc să fac pe oameni să vorbească, să viseze. N-ai simțit și dumneata cât de mult și bine se poate visa aici?

Peste trei zile ne-am despărțit.

— Caută-mă când ieși, mi-a spus el. Mă numesc Ernest. Întreabă doar de Ernest la Primăria Capitalei, Serviciul Economic, toți mă cunosc.

— De unde știi că ai să fii reprimat în post?

— Sunt sigur de asta. Au nevoie de oameni ca mine: eu sunt vesel și fac pe oameni să râdă. Lumea lor e atât de tristă...

X.

Toți din celulă mă primesc cu afecțiune când mă întorc printre ei. Mă compătimiseră pentru naivitatea mea cu cartea lui Arthur Koestler și acum le inspiram un plus de încredere. Mă trezesc întrebând pe doctor ce a făcut rândunica. „A renunțat să-și facă aici cuibul”, îmi spune el. Păcat, ar fi fost totuși o dovadă că nu era rău nici aici, îmi spun.

Doctorul îmi povestește că, nemaifiind vorbitori, a trebuit să țină el o conferință. Le-a vorbit despre explozia demografică, dar a reușit până la urmă să-și ridice toată sala împotriva-i.

— Cum asta? Îl întreb.

— Am vorbit deschis, fără prejudecăți umanitariste. Am arătat că se vor produce, probabil, două explozii demografice, nu una singură și ca, dacă prima va fi suportabilă pentru umanitate, a doua va fi sub toate raporturile insuportabilă.

— Care e a doua? Îl întreb.

— Vă spun îndată. Despre prima explozie demografică am aflat cu toții câte ceva și, chiar aici, ficare nou venit mai informat ne vorbește despre îngrijorările pe care și le fac occidentalii. Până și în ipoteza limitării nașterilor, de acum înainte, sporul de populație, până la finele veacului, va deveni apăsător. Eu am raționat așa: clacă sporul acesta brusc de populație riscă să fie un rău pentru umanitate, să ne amintim care-i e cauza. Toată lumea o știe: scăderea mortalității infantile. Ce e mai logic, atunci, decât să suspendăm îngrijirea medicală a nou născuților timp de 2,3 sau 5 ani? Unde mai pui că ar intra în joc selecția naturală.

— Dar e criminal, spun eu.

— Așa au zis și colegii noștri.

— De altfel, îți amintesc de vorba unui om de știință contemporan, care arăta că tot ce e progres în umanitate s-a făcut împotriva selecției naturale.

— Am revenit, reia doctorul, asupra acestei chestiuni și am recunoscut că, în definitiv, e vorba de câteva miliarde de oameni tineri, care vor ști, cu energia lor.

— Să găsească soluții. Dar ce ne facem cu a doua explozie demografică, cea a bătrânilor?

— Ce vrei să spui?

— Iată, până acum populația a crescut mai mult din afară, prin apariția unor ființe noi. Acum va crește și dinăuntru, prin nedispariția ființelor vechi. Este aproape sigur că viața omului se va prelungi până pe la 120-140 de ani. Dar dublarea vârstei înseamnă dublarea populației. Din păcate, viața se va prelungi – deocamdată del puțin – ca bătrânețe. Asta seamănă (3e spuneam colegilor noștri) cu povestea din antichitate a unui frate de-al lui Priam, mi se pare, care obținuse de la o zeiță viață veșnică, dar uitase să ceară și tinerețe, așa încât rămăsese bătrân în eternitate. Să ne întrebăm: 3 miliarde de oameni tineri sunt suportabili pentru umanitate; sunt însă la fel de suportabili alte 3 miliarde și încă de bătrâni?

Vedeți, medicina, cu tot cortegiul ei de științe auxiliare ori învecinate, a triumfat. Și-a luat, într-un fel, revanșa asupra ironiilor la care a fost supusă de atâtea ori (ca meteorologia, astăzi) de un Moliere, de pildă, sau de către cei ce nu uitau că strămoșul chirurgului a fost bărbierul. Acum medicina a triumfat; dar oare n-a triumfat ea prea bine, tinzând să prelungească viața dincolo de limitele ei firești? Trebuie, atunci, făcut ceva. În fond, printr-un consens în interesul umanității, medicina ar putea să nu pună încă în aplicare mijloacele ei de prelungire a vieții. Nu toate progresele sunt date în vileag imediat: se pare, de pildă, că există deja aparate de zbor individual, dar le țin secret militarii; sau ploaia artificială și atâtea altele. În schimb medicii, ca și fizicienii, nu țin nici un secret. Dacă pot prelungi viața, o vor face. Deci trebuie întreprins ceva ca să-i împiedicăm, deocamdată.

— Vrei să punem pe bătrâni în pom și să scuturăm pomul? Rn-a întrebat cineva.

Atunci m-am iritat puțin, continuă doctorul și am spus: „Nu, ci trebuie doar să-i facem să se urce singuri în pom. În fond, problema are să se pună abia peste 20, 30 de ani, când vom fi și noi bătrâni. Eu spun: trebuie să înțelegem că vom fi supranuraerari și că vom polua viața spirituală, politică, culturală, gustul public, istoria. Până nu se va găsi și soluția de prelungire a vieții active, bătrânii cu „înțelepciunea” lor vor trebui să ia ei înșiși măsuri. Pentru o bucată de vreme, n-ar fi rău să se găsească justificări nobile sau cine știe ce semnificații etice și religioase pentru dreptul la sinucidere, de la o anu- «îită vârstă. Dar problema poate fi pusă și altfel • ' secole de-a Hădul tineretului a fost îndemnat să fie gata a-și da viața pentru ceva ori altceva. Pentru, „ Patrie” de cele mai multe ori, dar și pentru idealuri sau scopuri mult mai discutabile. Războaiele s-au făcut cu hecatombe de tineri. Nu se poate cere bătrânilor să facă și ei puțin „eroism”? Între timp, se poate face – cum am auzit că și fac unii japonezi – sport de performanță la bătrânețe, dar în masă și obligatoriu. Asta le-ar putea grăbi infarcturile.

Aci toți cei din sală m-au oprit să continui, admite doctorul. Teologul de colo, care stă acum de vorbă cu tipul acela nițel agitat, mi-a spus: „Nu e nevoie să devenim câini dacă stăm în închisoare”. Avea într-un fel dreptate, recunosc, dar admite și d-ta: nu trebuia spus lucrurilor pe nume?

Mă uit la el și încerc să văd dincolo de pojghița asta de cruzime.

— Știi ce ți-aș face când te-ai libera și ar urma să ți se dea un post? Te-aș trimite ca medic într-un sanatoriu de geriatrie. Sunt sigur că ai fi plin de devotament față de bătrâni.

— Poate, din interes științific pentru problema bătrâneții, spune doctorul, surâzând.

— Ce e asta, „geriatrie”? Intervine tânărul de la țară, pe nume Matei, care-mi ascultase conferința despre exactitate și care ne ascultase și acum vorbind.

Părea că vrea să învețe cât mai multe. Îi traduc pe înțelesul lui cuvântul. Încep cliiar să vorbesc cu el, bucuros să mă destind puțin, după conversația cu doctorul. Matei nu e înrăit de închisoare. Dimpotrivă, îmi spune că. Deși închis pentru a doua oară, a revenit aci cu oarecare bucurie: venea la „Universitate”! Nicăieri ca aci nu aflase de atâtea cărți, filme, de atâtea științe și limbi. Acum învăța 4-5 limbi deodată, bineînțeles prost, dar le învăța.

— De ce nu înveii una sau două bine?

— N-aș putea, căci n-am școală destulă. Dar vreau să pot intra în contact cu oricine, ca marinarii aceia care au călătorit mult. Îmi plac oamenii și îmi place varietatea lor. Poate ajung și eu în lumea largă. Dar poți călători și stând pe loc, ca negustor de pildă. Eu am trăit din plin bucuria comerțului și de asta am ajuns de două ori aici. Nu pot lucra în fabrică sau în birou; fac orice ca să lucrez în libertate. La 14 ani am plecat de acasă spre oraș; în marginea lui, pe un maidan, un grup de tineri tocmai făceau două echipe de fotbal care să joace pe bani. Am intrat și eu într-una, am pierdut jumătate din banii pe care-i aveam cu mine și am nimerit la tatăl unuia din coechipierii mei, care avea un atelier de cizmărie.

M-am speriat, la început, când am văzut că un simplu pantof e făcut din 24 de piese, cu 24 de denumiri diferite. Pe urmă a devenit ceva monoton. Nu mai suportam viața sedentară de atelier. Am încercat ceva mai special: să plec singur, cu un minimum de unelte și materiale în căutarea clienților, așa cum fac cumpărătorii de haine vechi. M-am ținut special după unul din aceștia o zi întreagă: a strigat „haine vechi cumpărăăăăV' de vreo o mie de ori, cred, dar nu l-a chemat nimeni să-i vândă. Bănuiesc că mergea prea repede sau că, mai degrabă, se afla în treabă, având în realitate cine știe ce alte combinații. Eu am început altfel: să merg agale, să intru în vorbă cu câte un copil sau o femeie care stăteau în poartă, să-i întreb apoi dacă n-au încălțăminte de reparat și începeam astfel să am oarecare rezultate. Trebuie să-ți invenți clienții, să le creezi o nevoie, asta e arta comerțului. Uneori eram invitat și la masă. În orice caz stăteam de vorbă cu tot felul de oameni, în timp ce le reparam încălțăminte. Totul a mers bine, până ce am nimerit într-o familie de cizmar și am întrebat dacă nu au ceva de reparat. M-am trezit la poliție, apoi condamnat pentru practică ilegală și vagabondaj. Când am ieșit de sub o scurtă detențiune, am fost trimis la o fabrică.

Aici în fabrică – urmează cu istorisirea Matei – cred că am înțeles de ce lumea de azi, de pretutindeni, nu e bună. N-aș fi rămas multă vreme acolo, dacă munca de fabrică nu mi-ar fi dat dreptul să urmez niște cursuri serale și

să mai învăț astfel carte. Dar, în fond, nu mi-a părut rău nici de fabrică. Întâi am înțeles un lucru: că în fabrică, în orice fabrică, nu se poate lucra cu bucurie. Asta e ceva grav – mi-am zis eu – pentru lumea de azi; este ca și un blestem care apasă asupra fabricii. Bucuria este, nu știu cum, nițel strâmbă, pe când în fabrică totul e în linii drepte. Nu e vorba doar de fabricile de încălțăminte, unde nimeni nu mai lucrează la un pantof întreg, ci doar la câte una ori câteva din cele 24 de părți; dar, cum ziceam, în orice fabrică e rău. Omul pune în mișcare mașina, pe urmă mașina îl mișcă pe om. Păi, dacă mașina e așa grozavă, mi-am spus, de ce să nu facă ea treaba singură?

— Așa se și întâmplă azi, îl întrerup eu; se ajunge la industrii automatizate.

— Am auzit și eu, ba chiar cred că abia atunci are să se vadă și toată bunătatea și toată răutatea mașinii. Dar acum ara văzut doar fețele ei rele. Mai întâi, va să zică, te face să muncești fără bucurie (meșterul meu cizmar mai fluiera câteodată când bătea cuie; aici nu cântă nimeni); pe urmă, mașina răsuflă altfel decât omul, care mai stă, mai suspină, mai schimbă o vorbă. Dar este mai ales ceva, un fel de poluare – cum se zice azi —, nu numai a aerului ori a lumii înconjurătoare (treaba lor cum s-or descurca), ci o poluare a sufletelor. N-am văzut nicăieri mai multă invidie ca în fabrici, la muncitorii lor. Ei fac atât, câștigă atât; totul e măsurat. Dar alții, de ce să câștige la liber? Zic ei. Au început-o cu negustorii, au continuat cu medicii și au ajuns la chelneri și frizeri. De ce să li se dea bacșiș? Ei, muncitorii de fabrici, au rămas oropsiții sorții și așa vor rămâne cât vor fi fabrici în lume.

— Fii liniștit, intervine și doctorul, numărul muncitorilor de fabrică se micșorează tot mai mult, ca și al plugarilor de la țară. Spunea cineva, în trecere prin camera noastră, că în Statele Unite, de câțiva ani deja, mai bine de 50% din populația muncitoare e ocupată nu cu producția de mărfuri, ci cu „prestarea de servicii”, adică în școli. În spitale, în bănci, în magazine. Dar țin să-ți spun că nici acolo lumea nu e mulțumită!

— O fi intrat spiritul fabricii în ei. Replică Matei: „mi spun: cum au putut închide comuniștii asemenea oameni curați la inimă? Cum do nu au încercat să facă aderenți tocmai din ei? Matei îmi spune că, la proces, procurorul l-a denumit: trădător de clasă. Ce ai să faci când ai să ieși?” îl întreb. Am să trădez mai departe, dacă nu mă lasă în pace. Lor nu le mai face nimeni nimic. De ce fac ei război la toată lumea?”

Mă ridic să mă mișc puțin. Plimbându-mă printre paturile suprapuse, aud frânturi de convorbire între teolog și tipul de lângă el, care-mi ase nițel agitat. Nu mă pot reține – după cuiva ani de stat singur în celulă sau doar în și regăsind acum un grup de oameni – să simt atras și eu de varietatea exemplarelor umane: Ernest, doctorul, Matei, bineînțeles... Mă plimb de câteva ori prin culoarul dintre paturi, dar teologul simte că, de fiecare dată când trec pe lângă ei, ceva mă atrage să întârzii, ascultându-i.

— Uite, îmi spune el la una din opriri, vino ră cunoști și dumneata un om cu totul special. pe inginerul Goldstein. Stă să discute teologie cu mine, fiindcă vrea să se creștineze. Poate mă i dumneata să-l înțeleg, căci eu nu pricep bine ce vrea cu asta.

Inginerul îmi întinde mâna: o clipă nu mă privește în ochi, rușinat parcă, apoi mă învăluie cu o privire bună.

— Cum o să înțeleagă ce vreau, spune el. Dacă nici eu nu știu bine ce să spun? M-aș creștina, din dragoste pentru poporul evreu. Teologul se uită la mine ca și cum ar spune: vezi și dumneata ce mai e și asta. Mă așez lângă ei și ascult...

Ce curioase sunt întâlnirile astea în închisoare: nu stai lângă un om, stai lângă o viață. Dar e ceva răsturnat în timp și răsturnat față de viață însăși, ca în viziunea Profetului aceluia din Vechiul Testament, unde casele încep să se reînsuflească. La început aci, în câte o cameră ca asta, stă un schelet lângă un schelet. Primul schelet spune ceva: își dă astfel o voce. Al doilea schelet întoarce țeasta spre el: își dă o privire. Primul inventă o mână, celălalt o mână. Un schelet pune pe lume o mamă, a un frate. Uneori două schelete se iau la cec capătă pumni, mușchi și inventă bătaia. Viața aci se reface, parcă, bucată cu bucată. Zgâlțâi puțin un schelet și vezi ieșind din el, ca dintr-o cutie mecanică, o dragoste, o slujbă, doi copii, un revolver uitat în pod, o sentință capitală comutată în muncă silnică pe viață. Zgâlțâi un altul și ies din el, ca sub un ochi magic, mari orașe ale lumii, imagini de vis, apoi un început de contrarevoluție, un câine de vână-toare credincios și o sfidare la adresa comuniștilor. Carnea și viața se așează pe schelete treptat, ca într-un joc de cuburi, aducând nasturi, guri, umblete, atitudini. Uneori nu sunt cuburi destule și scheletul rămâne cu părți neacoperite: fără nas, fără umblet, fără ticuri, fără ideal de viață; pe când alteori sunt piese prea multe, astfel că, după ce ai sfârșit prin a reface cu ele o viață reală, trebuie să alipești de ea o viață posibilă, două, trei, cu delirurile și plinătatea. Netrăitului lor. Câte o umbră, ca scheletele de aci, ia în mână toată istoria lumii și dă cu ea de-a azvârlita.

Inginerul Goldstein nu poate ieși de sub fascinația condiției de a fi evreu și se simte răspunzător pentru destinul poporului său. E singurul popor care a transformat înfrângerile cele mai catastrofale în victorii, dar și singurul – spune el – care face din victorie o înfrângere. I se pare de necrezut că poporul său, care a dat lumii Universalul, să se retragă acum așa de mult în particularul său. A dat lumii toate bunătățile și a păstrat pentru sine ce e mai amar. Inginerul nu-și „înțelege” poporul și asta îl fascinează. Toate națiunile au un spațiu stabil, o istorie, creații proprii, o bucurie și o oboseală. Poporul său n-are nimic din acestea; a dat tuturor, dar n-are drept mare creație proprie decât o carte, Vechiul Testament, pe care de altfel i-au confiscat-o alte popoare, spre a face din ea minuni de artă, istorie și înțelepciune, cum n-a știut să facă el. Abia și-a făcut un Templu, că a și fost dărâmat. N-a avut nici o bucurie plină, dar nici nu ostenește să vrea, să spere, să lupte pentru ce?

„A dat” – continuă inginerul Goldstein —; cele două mari religii, jumătății acesteia, hotă-rătoare 2000 de ani, a lumii; a dat creștinismul și, indirect dar singur, islamismul. Să lăsăm de o parte islamismul, care a luat parcă tot ce era fanatic în religia iudaică. Însă ce splendid dar a făcut el istoriei cu creștinismul, în care n-a vrut să se recunoască nici la început, când

putea pune mai bine pecetea lui – în loc s-o facă evreii grecizanți, ca Pavel și apoi grecii înșiși —, nici mai târziu, când creștinismul a fost acceptat de Roma și când poporul evreu putea să aibă întâietate, ca popor ales, accep-tându-l. N-a vrut să fie primul popor al lumii, asta e de necrezut. A vrut cumva să fie singurul? Singurul mântuit?

Pe urmă a venit altceva. După ce a dat umanității noastre Universalul religios, a pregătit timp de 2000 de ani Universalul laic. Ce e Universalul acesta? Să fii în diaspora, dar peste tot acasă; să faci comerț și nu agricultură; să folosești banul și nu bunul; să faci socoteli și nu judecăți de valoare; să fii rațional și nu emotiv; să faci matematică, să ai spirit abstract, să vrei o umanitate deschisă, prin rațiune și masonerie, nu una închisă de fanatismul religios; să traduci în toate limbile, să interpretezi orice, să apropii națiunile, să faci „Internaționale”; să vezi era ma-șinistă ca o școală a omenescului, nu ca o înfrângere sau sublimare a naturii; să termini cu natura pe toate planurile: economic, politic, religios artistic, filosofic; să spui Deus sive humanitas, nu Deus sive natura, ca evreul eretic, Spinoza!

Toate astea au fost obținute în 2000 de ani; în 1945, după uriașele sacrificii suferite, sub răbufnirea naturii bestiale împotriva omului rațional, evreii mei cuceriseră iarăși întâietatea în lume, dându-i Universalul laic în versiunea lui cea mai pură: înfrățirea oamenilor ca fiin-țe raționale. Există versiunea Internațior marxiste, dată tot de spiritul evreu; o putea lua în mână pe aceasta, luminând-o. Dar existai versiunea, mai puțin iritantă pentru n lumii, a unei comunități supra-istorice rațio-j nale. Nu spun că președintele O. N. U.-ului ar fi trebuit să fie în fiecare an un evreu; dar se-j cr etanii ei permanent trebuia să fie un evrei Nu se putea altfel, dacă evreul este „liantuli lumii și dacă e singurul în măsură să interpre-] teze acest nou Testament.” „Și ce a făcut poporul meu?” încheie îngân (rul Goldestein. „A făcut un stat național, reînviat o religie locală și o limbă locală; vrei să reinvente o natură locală; ba mai mult, du] ce obținuse un tip de om eliberat de animalu^] tate, cu creierul cel mai apropiat de creieri electronic, iată-l acum reintegrând umanitate iudaică în animalitate, vigoare, forță și spir] combativ.

Eu nu știu dacă, astfel, poporul evreu n] cumva pregătește un al treilea Universal urni nității, peste alți 2000 de ani. Dar mă întorc cel dintâi pe care l-a dat lumii și cer să mă îai creștin spre a mă putea ruga pentru sufletul poj porului meu...”

XI.

Astăzi ni s-au dat 125 gr. de pâine în loc cjfl 100. Toate lecțiile de dimineață, în așteptar» ieșirii la solar (o curtică împrejmuț cu zidu8 înalte), sunt suspendate, spre a comenta în comun evenimentul. Cele 25 gr. în plus nu înseamnă eliberare, nu înseamnă nici măcar calorii destule, dar sunt 25 gr. în plus. Alături de alte plusuri, infimizezimale și ele, cele 25 gr. alună greu și hrănesc bine.

E ceva feeric cu binele, în regimurile astea comuniste: vine lent, dozat, dar irezistibil, când vine (din păcate numai până la un prag). Fiecare zi îți aduce sporul ei: un brânci mai slab din partea gardianului, câteva boabe de fasole în supă, un ziar uitat ca din greșeală, un, ce credeți mă, că mie-mi

place?” (Spre sfârșitul șederii mele, un anchetator avea să facă ceva de necrezut: să-mi dea mina). Toate se acumulau voluptate cu voluptate. E fericirea în tranșe. E drept că și răul vine sub comunism așa, în tranșe și e infernal. Nu numai că fiecare zi își aduce privația și interdicția ei, dar simți cu luni înainte că ai să fii arestat. Vezi cum se rostogolește lent slânea spre tine. Și o privești hipnotizat venind. Toți spun că ar fi preferat ca răul să vină întreg de la început, nu în doze mici și poate au dreptate. Dar ei vor ca binele să vină brusc și nesocotesc astfel, cu nerăbdarea lor, admirabila reacție în lanț a binelui. O asemenea dezlănțuire reținută e o adevărată școală a atenției pentru faptul mărunț; e o inițiere în viață. Ce preț are viața, dacă nu ai acces la infinitezimalul ei?

Când suntem scoși la plimbare, nu ne duc în solarul obișnuit, ci într-o curte mai mare, cu puțină iarbă. Iarbă! E o zi frumoasă și, spre surprinderea noastră, ni se cere să ne scoatem tunicile și cămășile. Niciodată la solar nu ne îngăduiseră așa ceva. Trupurile noastre livide sunt, acum, o ofensă adusă luminii. În timp ce ne uităm mirați unii la alții, apar câțiva ofițeri] cu o doamnă. E o doctoriță, care ne ia tensiunea. Cineva a aflat: ne vor întreba dacă vrem] să mergem la muncă. E limpede că nu ne obligă] și asta ne dă speranțe de bine. Aproape toți însă] am vrea să mergem. Doar Matei refuză ideea:1 „Prefer să rămân la Universitate. Munca def felul ăsta protestește pe oameni. Acolo sunt ei; ei mai deștept decât colegii mei și asta nu-mi place”.

Când îmi vine rândul, aflu că am tensiune; 19 cu 6. Doctorița clatină capul. O aud spunând unui ofițer: „Ar mai trebui toți lăsați vrec lună-două, să se refacă”, _

Aceste triste figuri și fapte ce suntem aii vroiti să combată, nu o revoluție, căci aceasta! E ceva fantomatic, ci regimul adus de cea mare armată din lume la ora aceea. Ele ar fi încă! Dar ca și Don Quijote, care în fața tahlo-ului Sf. Gheorghe sau al Sf. Martin simțea că] aceștia știusem ce aveau de cucerit, pe câr. I nu știa, nici noi nu mai știm bine. Un și: lucru știm sigur: că nu ne place asta. Probabil] că toată lumea, inclusiv comuniștii, s-ar bate spre a schimba sau măcar corecta regimul, doar pentru că urăște viața și lumea. Dar celelalte regimuri îi calcă pe urme. Unii de aici reproșează lumii libere că n-a făcut ea, în condițiile ei, comunismul. Însă vina ei e alta, mai gravă: că n-are nici un model de oferit; doar câteva mari ispite. Lumea de peste tot e astăzi vrăjită în urât. Dulcinea pe care Sancho, exasperat, i-o arată lui Don Quijote, sub chipul unei fete de țară întâlnită pe drum cu două însoțitoare, există cu adevărat, dar e vrăjită în urât. Abia acum, când lupta nu mai are sens, când lumea liberă și-a dat și ea urâtul pe față, o contrarevoluție în numele libertății ar avea grandoare: ai lupta pentru scoaterea lumii de peste tot de sub vraja urâteniei.

„Aș vrea să vă repovestesc «Don Quijote» „, spun după masă în celulă, când mi se cere să vorbesc.

- Uite ce, intervine teologul, ne-am săturat de cărți și filme.
- Dar e vorba despre noi în cartea asta, stăruie eu.
- Ne-am săturat și de noi, cu donquijotis-mele noastre!

Teologul este cel dintre noi care a luptat efectiv împotriva regimului. Are un plus de siguranță și autoritate în tot ce spune: „Am vrea să știm ce e de făcut. Vrem soluții practice. Știm bine că Don Quijote rostește vorbe adânci

— Țin minte ce sfaturi dă lui Sancho când acesta e numit guvernator – dar, dacă ar fi fost să guverneze el în cele 3 zile, ar fi făcut-o mai rău decât Sancho. Asta e problema: ce facem, mi ce suntem și ce spunem. Cum se poate face urij stat ca lumea?”

Ce miraculos se refac resorturile omul Abia ne-au dat 25 de gr. de pâine în plus și lu tătorii aceștia învinși se și gândesc că vor av răspunderi de învingători într-o zi. Un sta Un stat ca lumea?

Mă întorc spre teolog: „Cunosc o singu stupiditate mai mare decât statul ideal: arma ideală. Dacă statul și armata sunt „ideale”, n< l curățat. Sunt probabil și astăzi germani ca spun că, oricum, a fost ceva extraordinar l armata lor să reziste lumii întregi în două războaie duri. Ei și? Dacă o armată e atât de bună în ea însuși inflă toate delirurile, atunci ea devine un-blestem. Dacă un stat funcționează prea bine eqj stat, e o pacoste pentru individ. Dar toate uto-| piile despre stat vor asta. Umanitatea a avui noroc că n-a încercat nimeni să realizeze, „Republica” lui Platon: totalitarismul nostru nu sunt nimic pe lângă ea. Ori de câte ori aud pe cineva plângându-se că nu capătă pașaport, îi spun că în statul lui Platon omul nu poate ieși din cetate până la 50 de ani și chiar atunci doar cu o misiune specială. K că statul va dispărea într-o zi, după câte spu comuniștii. Din păcate nu se știe când,.”

— Tocmai de aceea, replică teologul, trebuie să creăm între timp state suportabile. E ceva de neînțeles cu statele noastre: am văzut cu toții oameni mergând cu bucurie la război, dar n-am văzut pe nimeni mergând cu bucurie la fisc. De ce? E, totuși, același lucru în joc, cetatea, statul.

Observația teologului îmi pare interesantă. Îacere o explicație: „în fond, la război te simți iui supra-cetățean. pe când la fisc ești un simplu cetățean. Ar trebui ca statul să creeze supra-ce-lățeni și în timp de pace. Sau aș spune așa: statul e silit să îngrădească individul, dar ar trebui să elibereze „persoana”.

— Astea-s vorbe, spune teologul E cum spunea Nietzsche, că statul trebuie să fie o pepinieră de genii. Foarte frumos, dar cum? Să spunem ceva concret, nu doar în general ce ar trebui.

Mă simt strâns cu ușa. În fapt, eu am o idee, ' dar mi-a fost rușine s-o împărtășesc vreodată cuiva, în toată naivitatea ei. Utopia mea, totuși, are un merit: că nu aduce nici o răsturnare, e aplicabilă oriunde și nu cere decât câteva car-nete și o dispoziție administrativă.

— Am imaginat un mijloc, încep eu și trebuie să vi-l spun, oricât de fantezist ar părea: • creditul nelimitat”. Imaginez un stat al creditului nelimitat, unul în care, la început, câ-

• va sute de cetățeni, apoi câteva mii, în fine, Dumnezeu știe câți vor avea dreptul la un car-l net de cecuri.

— Cum carnet de cecuri?

— Carnet, ca un bogătaş care poate plăti oriunde orice sumă; numai că, aici, suma mi s-ar fi limitată, cum e, totuși, la un milionar.

— Cum, dar e o nebunie. Să dai unui cetățean mijlocul de a cheltui mai mult decât un milionar?

— Nu va cheltui nici cât o leafă bună ori două, dar va avea nelimitatul de partea lui și dintr-o dată va da de rușine pe bietul milionar.]

— Totuși nu dispune de bani, ca el, spui d-tai

— Nu dispune, pentru că omul nu are nimic de prea multe; dar îi e destul să știe că poate dispune de orice, ca să se liniștească și să-și vadă de treabă.

— Și ce câștigă societatea cu asta?

— Tocmai aici e problema: ea începe să se definească, sau să se echilibreze și să se vertebraze prin cei pe care-i creditează. Începe să știe ce fel de oameni vrea să pună pe lume. Nu vi s-a părut curios să știm să alegem pe Miss Austria sau Miss Europa, dar nu și exemplarul reușit al unei societăți? Prototipuri de frumusețe a-vere. N-am putea avea și de omenesc? Poate că unul din lucrurile ce au riscat să dezechilibreze societatea americană a fost anarhia prototipurilor. Spre ce să tinzi? Ce reușită să ai? Și de aci, toți idolii aceia luați de-a valma din rândul eroilor, al aventurierilor, al „regilor cremei de ghete” sau al vânzătorilor de ziare ajunși președinți de republică. Dar idolii aceștia nu puteau fi și prototipuri, căci reușita lor era limitată și adesea strict personală. Singura reușită deschisă acolo și la dispoziția oricui, era aceea a banului, care e tristă. În lumea veche, prototipul părea să-l dea aristocrația, dar era limitată și ea și în orice caz lipsită de un mesaj uman adevărat. Dacă deci un stat are răspunderi, dincolo de cele administrative sau naționale, el ar avea-o pe cea de a produce și să sprijine oameni aleși.

— Pensii de merit sau favoruri s-au acordat în toate timpurile, spune cineva, căci între timp ne ascultau și alții.

— Dar nu e vorba de pensii, ci de investiții; nu de răsplăți, ci de credite. Selecțiunea ar trebui făcută în rândul unor oameni tineri, între 30-35 de ani, adică aflați la vârsta când promisiunea lor umană e afirmată, dar neîmplinită. S-ar alege, la început, 2-300 de tineri din aceștia, cărora, odată cu mijloacele materiale, li s-ar da și toate libertățile. Ar trebui preferați mai puțin oameni tineri cu talente excepționale – artiști, matematicieni, fizicieni sau poeți, oameni care-și creează singuri locul, cu singularitatea lor —, cât ființe cu o dotație umană completă, intelectuală, morală și practic creatoare. Am alege, din orice domeniu de activitate și cercetare, oameni ce ar fi dovedit până la vârsta aceea că vor și pot să dea, cu demnitate, un sens creator vieții lor. Le-am autoriza să-și aleagă locul, să-l schimbe cinci ani de cuviință, să călătorească unde ar simți nevoia, să-și valorifice gândurile și să-și crească copiii cum ar vrea. Le-am da carnetul de cecuri și le-am spune: „dispuneți și faceți ce vreți”.

Din clipa aceea s-a întâmplat în celulă ceva care mi s-a părut extraordinar: ideea mea a încetat să-mi aparțină. S-a transformat, ni s-a spus cum, într-un obiect de joacă, de ceartă, de fabulație și delir pentru toți. Poate sub efectul plusului de pâine sau al soarelui și speranțelor trezite la viață,

poate sub magia creditului „nelimitat”, oamenii mi-au apărut cuprinși de foamea ideii, cum nu mai întâlnisem. Toți făceau proiecte și distrugneau proiecte. Ceva mi s-a părut bun pentru ideea mea: faptul că – simțeam limpede – fiecare se considera vizat. Întrebându-se parcă dacă el însuși merită sau ar fi meritat un carnet de cecuri. De aci desigur izvorau și reacțiile lor, pozitive sau negative.

— Eu n-aș primi carnet de cecuri, spuse unul.

— Ba ai să primești, dacă ți se dă.

— N-am să primesc. Eu vreau să-mi câștig banul meu.

— Ce e asta, banul d-tale? Abia așa ar fi al d-tale, dacă prin viața pe care ai dus-o până la 30 de ani ai merita să fii creditat.

— Să fiu creditat, adică să fiu un cobai? Eu vreau să fiu liber, domnule, vreau să fac ce-mi place.

— Păi tocmai asta ți se îngăduie, cu creditul nelimitat, să faci în sfârșit ce-ți place.

— Mie mi-ar plăcea să-mi cumpăr un yacht.

— D-tale nu ți-ar plăcea să-ți cumperi un yacht, ci doar să te plimbi cu el din când în când, ceea ce e perfect onorabil.

— Ba nu, aș vrea să fie yachtul meu, să-l echipiez cum vreau, să-l vopsesc cum vreau.

— Se poate, dar atunci n-ai împlinit încă 30 de ani.

— Ba am împlinit 40.

— Nu, îți spun eu, n-ai încă 30 de ani. N-ai avea nici dacă ai spune că ai vrea un castel după gustul d-tale sau tablouri de Rembrandt și Turner, pe care să le admiri doar d-ta și eventual câțiva prieteni! E ceva schimbat în lume. Noi știm azi că gustul, capacitatea omului de a se desfăta și rațiunea nu sunt confiscate de o clasă, necum de un om; și știm încă mai mult, că nu-ți plac lucrurile tale, în fond, dacă nu le plac și altora.

— E adevărat, intervine Matei, am constatat și eu că dacă mireașă nu place altora, nu place până la urmă nici mirelui.

— Bine, dar vă dați seama ce anarhie ar fi dacă o serie de oameni ar fi lăsați, ba chiar plătiți să facă ce le place?

Acum interveni teologul, care în fond declanșase toată povestea: „Eu cred că amicul nostru, când visează un stat care să spună câtorva sute de oameni „dispune și fă ce vrei”, regăsește – fără să știe sau fără să vrea – vorba Sf. Augustin: „iubește și fă ce vrei”. Vorba asta a părut și ea nebunească; dar noi știm care-i e sensul, anume că tocmai acela care iubește cu adevărat nu mai face „ce vrea, ci doar ce trebuie, fiindcă orice dragoste e până la urmă dragoste către Dumnezeu. Oamenii pe care societatea i-ar credita nelimitat ar avea o răspundere nelimitată”.

— Dar cum să-i alegi? Chiar dacă n-ar fi decât 300 la început, trebuie să le știi viața, să le știi promisiunea, să vezi dacă nu sunt prost înșurați – căci nevestele, respectiv bărbații celor ce au carnet de cecuri, pot strica tot jocul —, să apreciezi dacă dotația lor umană interesează cu adevărat societatea etc, etc. Cine-i alege și cum? Prin bilețele, ca pe regina balului?

— Îngăduiți-mi să vă spun cum cred că s-ar putea face începutul, încerc eu să intervin. Dar, spre bucuria mea, altcineva îmi ia vorba, căci părerile mele nu mai contează acum.

— Să presupunem, spune celălalt, că alegerea primilor 300 s-a făcut, în orice chip; că, dintre aceștia, 50 sau 40 sau 30 nu sunt rău aleși. Vă dați seama că s-ar constitui astfel nucleul pentru dezvoltarea „statului cu credit nelimitat?” De aici încolo știm cine ar credita pe alții, cine ar face să decadă din condiția de creditați pe cei care s-ar dovedi nedemni, cine ar controla, cu discreție dar fermitate, pe ceilalți, așa cum se controlează pe ei înșiși. De altfel, ar intra în joc și opinia publică.

— Mulțumesc. Să fiu cu steaua în piept și să mă controleze oricine, când mănânc la un restaurant mai bun, ce mănânc și ce beau, fiindcă o fac pe socoteala lor?

— Nu e nevoie să ai stea în piept, căci de undeva, dinăuntru dacă nu de afară, măsura ar ști să vină.

— Chiar mi-ar plăcea, spune cineva din cameră – contabil de profesie —, să verific anual conturile unui „creditat”.

— Dar atunci nu e 'chiar un privilegiu să fii creditat, spune cel cu yachtul. Dacă stau toți cu ochii pe tine și mai ai și ochiul interior, ce viață de om e asta?

— E o viață de om, sau atunci suntem niște netrebnici, hotărăște, cu judecata sa categorică, doctorul. Dacă nu suntem în stare să suportăm răspunderea de a fi oameni, sub solicitarea și cu sprijinul societății, atunci...

— Atunci să facem ca existențialistii, sare cineva, să ne tânguim pentru condiția umană.

— Ba nu, atunci merită să ne sinucidem în masă, decide doctorul.

— Bine, bine, toate astea sunt frumoase pentru individ, sau persoană sau cum voiți să-i spuneți. Dar ce schimbă ele în stat?

— Cum ce schimbă? Îi explică altcineva. Dar schimbă totul. Pentru un stat capitalist, e un teribil corectiv, aş spune chiar o biciuire: gândiți-vă cât se zvârcolesc oamenii ca să câștigate cât le trebuie și chiar mai mult decât Le trebuie, dar niciodată destul, după ei, lăsând ca tot restul – cinste, omenie, cultură, creativitate – să fie secundar sau să vină., de la sine”, în timp ce aci restul aceste ar fi principalul și banul ar veni de la sine, fără crispă și întotdeauna cât trebuie. Dar pentru un stat comunist ar fi un și mai mare corectiv: aci, unde oamenii sunt deposezați cu sila, așa încâl la orice nivel li s-ar reda dreptul la posesiune, el să nu-i mai intereseze, aci, așadar, unde omul este tutelat în toate felurile, ca un minor mare binefacere ar fi să-i dai credit nelimitat, nu numai pe linia banului, dar și a libertății sau demnității de om!

— Eu mă mai gândesc la ceva, spune un profesor. Chiar dacă n-ar fi mare lucru de capul celor creditați. Încă funcția lor educativă ar fi extraordinară. Nici un părinte nu și-ar mai crește copilul altfel decât cu gândul de a obține carnetul, dacă numărul celor creditați nu e limitat; și cred că mulți tineri, după exo -sele primei tinereți, s-ar gândi, spre 30 de ani, cum să obțină calificarea. Societatea ar avea condiții prielnice spre care să tindă.

— Dar în definitiv, ce ar face prinții ăștia?

— Ba mie asta-mi place, că nu știm limpede ce ar face, spune altcineva. Noi nu știm ce poate da omul, sub o solicitare care să nu fie îngust profesională. Statul, care de obicei închide viețile oamenilor, spunând parcă: „Tu ai să faci asta, tu ai să fii asta”, ar veni, pentru o dată, nu doar să tolereze libertatea omului. Dar chiar s-o susțină, cu mijloacele sale. Omul era liber doar la scara individului. Acum ar fi liber în scara societății.

— În fond, ar fi normal ca din rândul acestor elemente creditate de societate să se aleagă și conducătorii ei politici...” în momentul acesta, când partida părea câștigată pentru „statul creditului nelimitat”, un gând subtil și sumbru trece prin mintea inginerului Goldstein.

— Așadar, construiți un stat care să elibereze persoane care, la rândul lor, să gândească un nou stat? Vă acord că oamenii aceia ar fi buni. Dar ce vă garantează că statul făcut de ei nu va fi rău?

Un fior mă trece, la amintirea tiraniei celor huni din istorie. Ce știm într-adevăr despre omul cuprins de furia puterii? Aș vrea să-mi retrag proiectul, dar acum e prea târziu. Teologul spune: „Uitați ce, Domnilor, statul acesta este în orice caz o bună temă de discuție. Propun să facem comisii care să cerceteze fiecare aspect al lui: modul de constituire, problemele administrative, funcția în economie și producție a unor exemplare atât de libere și mobile, rolul lor educativ și conducător, limitele creditului nelimitat etc, etc... Nu credeți că – în Jipsă de altceva – e bine să discutăm organizat.

Inginerul Goldstein se apropie de mine: „Nu te-au lăsat să povestești pe «Don Quijote». Dar tot despre Don Quijote ai vorbit”, îmi spune el.

XII.

Inginerul Goldstein n-are dreptate: n-am vorbit despre Don Quijote, cel mult am inoculat, fără să vreau, pe Don Quijote în câțiva oameni din cameră. Dar dacă mă gândesc mai bine, mi-a ieșit altceva, un lucru ce mi se pare mai de preț: o reușită de ordinul „secretariatului”. Denumesc prin „secretariat” afirmarea organizată de sine prin alții, până la pierderea de sine în alții. N-am cum să numesc asta de-cât „secretariat”.

Toate virtuțile au în ele ceva prea personal: bunătatea, echitatea, curajul, înțelepciunea, altruismul poartă de obicei asupra altora, dar te definesc pe tine. De aceea orice virtute e impură: riscă orgoliul. Rămâi o persoană, căci tu ești cel care dai, așa cum tu ești autorul faptei în genere. Nu te dizolvi în Marele Tot. Aci însă, cu secretariatul – adică prin punerea organizată în mișcare a altora – te dizolvi în micul tot pe care l-ai făcut cu putință.

Ce era nefast în „Don Quijote” era faptul că acolo nu apărea nicăieri echipa. Idealul însă este echipa, ca o creație autonomă, care să rodească apoi mai departe, fără tine. Numesc capacitatea de-a crea așa ceva o virtute, fiindcă ea cuprinde în sine deopotrivă dăruirea ca și renunțarea; și o văd deasupra celorlalte virtuți, nu numai pentru că înfrânge, mai mult decât oricare alta, trufiile persoanei, dar și pentru că este deschisă, ca viața. Aci nu mai este în joc un automatism moral: solicitare – replică (iată săracul, iată

pomana); aci e ceva care se naște, crește și poate să nu moară, dacă este un lucru bun.

Secretariatul... I se atribuie lui Stalin o butadă plină de sens, în rău ca și în bine. Au existat trei ere în istoria umanității, ar fi spus el: matriarhatul, patriarhatul și secretariatul.

— Așa este, în fond, de la economia agrară matriarhală până la societatea de manageri, sau de supratehnicieni, a lumii de mâine. Dar perversiunea adevărului acestuia apare atunci când secretarul se face conducător, când e prim-se-cretar, rege. În, fapt, „secretar” trebuie să fie cel ce se ascunde, se „segregă”, în sensul că nu iese la iveală. Este o siluire a limbii și spiritului să spui „prim” secretar. Secretar general, da; dar prim? Ar trebui să spui ultim, secretarul fiind tocmai energia difuză, lipsa de identitate a centrului, acel Unu multiplu, visat încă de gânditorii antici și operând, acum, în perfectă modestie și supunere. Ce va ieși din opera pe care o pun eu în mișcare? Își spune un bun secretar general. Noi trăim în acest splendid ceas istoric al secretarilor care, când nu au impertinența de-a fi primi, reprezintă fermentul și cimentul lumii de azi, Așa, în mic, mă trezesc acum că fac, cu ideea mea, ceva să fermenteze aci, în celulă. Voi avea câteva zile fericite și, aş spune, curate moralicește, îmi vor face alții „statul cu credit nelimitat”. Atunci, facă-se gândul meu și piardă-se în voia lor. Îmi vine iarăși în minte Alee: l-aș fi prins oare în toată lucrarea asta? Poate că, prin alții, aş fi reușit ceea ce nu puteam obține eu singur de la el: să-l fac, la cei 22 de ani ai lui, să se gândească a merita într-o zi creditul nelimitat.

De bucurie, mă hotărâsc să-l „aduc” pe Alee printre noi, în camera aceasta delirantă, făcând a treia mișcare de gimnastică, cea p[^] care mi-o oferise el, ca un cadou, la despărțire. Este ora potrivită, imediat după spălatul de dimineață.

Mă duc în dreptul geamului deschis, pun mâinile în șold și ridic genunchiul drept. Nu ajunge chiar până la piept, cum vroia Alee. Ridic mai ferm piciorul stâng și-mi ating pieptul, dar violența mișcării îmi aduce parcă o turbu-rare internă. O durere în stomac mă cuprinde și simt tot mai clar că s-a întâmplat ceva cu intestinele mele. Mă așez pe pat; mă ridic cu greu când vine schimbul gărzii și mă reaşed, crispat.

— Ai ceva? Mă întreabă teologul; de ce n-ai cerut să ieși la vizita medicală?

Rog pe cineva să semnalizeze. Gardianul vine la vizetă și eu spun: „vă rog să mă scoateți la vizita medicală”.

— Prostule, dacă n-ai cerut la schimb. Acum stai și boalește până mâine! Am stat și într-adevăr am bolii până a doua zi. „E probabil o ocluzie intestinală”, spune doctorul din celulă, aflând ce simt.

Mi-e tot mai rău și, din considerație pentru suferința mea, colegii de cameră nu reiau dezbaterile pe tema statului cu credit nelimitat, singurul lucru care, totuși, m-ar mai fi însuflețit. Toată promisiunea de fericire secretarială a pierit, dintr-odată. Au să reia ei discuția? N-au s-o reia?

Când sunt luat a doua zi la spitalul închisorii, abia mai pot umbla. Constat că chirurgical ce urmează să mă opereze este un tip gras. Nu știu de

ce, am încredere în medicii grași. Poate pentru că bănuiesc despre un chirurg gras că face mai puține mișcări inutile și operează mai sigur. Îmi palpează acum stomacul umflat și spune de la început: „volvulus intestinal”.

„Volvulus”, mă gândesc. Ce denumire frumoasă! Îmi vine în minte, din anii de liceu: volvo-volvi-volutumvoi vere. „Volută” vine de aci. Cât de distins vorbesc medicii și ce îneîn-tare să ascuți doi medici tineri...

— Ți-e fiică? mă întreabă doctorul, vă-șând că bolborosesc ceva.

— Mă gindcam la „volvulus”, spun eu.

— Da. E destul de serios. Dar cum dracu' ai făcut?

„• Își lăsa capul pe pieptul meu. ca și cum ar vroi să mă auscultoze. Dar mă întreabă în șoaptă, ca. Să nu audă gardianul: „Te-au bătut rău?”

Nu, spun eu, am făcut singur o mișcare de gimnastică mai violentă.

— Asta-ți trebuia, când aveai intestinalele eă-zute de slăbiciune, spune doctorul.

— Așa mă învățase Alee. Spun eu ca pentru mine.

— Cine e Alee, soția d-tale?

— Nu, răspund eu, Alee e și nume de băiat. E un coleg tânăr care m-a învățat să fac mișcarea de gimnastică.

— N-a fost prea inspirat, spune doctorul-chirurg. Ei. Acum să vedem ce e de făcut.

Pe masa de operație mi se dă să inhalez oxigen și asta-mi aduce dintr-o dată o stare bună. Jumătatea de jos a corpului e anesteziată. În globul alb al lămpii sub care stau, văd un abdomen desfăcut, în care se lucrează: dar asta se întâmplă acolo. Am o stare tot mai bună, sub oxigen și oarecum luciditatea detașării de propria mea ființă trupească. Intre timp chirurgul, care este asistat de un al doilea doctor, ne-specialist. Spune: „vezi, este de trei ori răsuceli Dacă mai întârzia câteva ore...” în definitiv – mă gândesc, detașat cum mă simt – de ce oare obsesia asta cu... Le roi se meurt”? De ce tânguital acesta universal uman; pe care numai extraordinarul talent al lui lo-nesco l-a putut umple de sens: „ne stingem, „ ne stingem V Fiecare dintre noi, oameni de serie cum suntem, ne simțim un rege și regele se vaită că se stinge. Poate că dezastrul ar fi, ălm~ potrivă, car regele sa IIU U&Tf&H^kttQi dezastrul ar fi nu numai pentru umanitate, cum spunea doctorul meu, din celulă, despre explozia demografică a bătrânilor, ci și pentru fiecare dintre noi.

Cum de nu vede regele că a și murit, de la un ceas al vieții încolo, în zone întregi ale ființei sale? Și ce e grav nu e atât că murim fizicește cu fiecare ceas al vieții, cum s-a spus, ci că murim spiritualicește de la un moment dat, în așa fel încât ar fi insuportabil pentru noi înșine să nu sfârșim. Dacă ești lămurit cu înzestrarea ta umană, liniștit, îți dai seama că viața ta intră în repetiție, de la un moment dat, ca un mecanism stricat, fie într-o zonă, fie în-tr-alta a ființei tale spirituale. Și ce e altceva moartea, decât recăderea într-o inerție de ordinul repetiției? Bietului rege din noi îi devine mai insuportabil că se repetă, decât că i se spune, din afara lui: „oprește-te odată!”

Faci aceeași declarație de dragoste, dacă ești Don Juan: ai murit. Ai același fel de a te spăla pe dinți, de-a aborda oame., i, de-a ataca situații noi

ale lumii, dai același sfat și te desfeți cu o aceeași tristă bucurie. M-am trezit, în câteva zone din viața mea, că nu mai sunt capabil de noutate. Într-o bună zi am să simt că fac un același tip de secretariat și că, astfel, m-am stins odată cu ceea ce mi se părea că am mai bun în viață. >

De altfel, „moartea” nu e numai intrarea în repetiție; mi se pare că este și regăsirea acelorași praguri sau limite. Încerci să înțelegi ceva. Într-un domeniu oarecare al vieții. Renunți fiindcă simți că ai ajuns la un prag. Mai târziu revii, dar te oprești la același prag. Sunt oameni, de pildă, care nu pot trece de un prag în învățarea unei limbi sau în inițierea într-o știință. Inteligența și memoria lor nu scad, poate, cu timpul, dar nici nu cresc. De trei ori în viață m-am apucat de matematici, dar m-am oprit tot acolo. Există un „acolo” al fiecăruia, adică o graniță a ființei lui spirituale, a capacității lui de receptare și, în fond, a condiției lui umane. Vorba cuiva: „oamenii de știință trebuie să moară, pentru ca știința să progreseze”. Altminteri ei >ar ține-o pe loc, cu autoritatea și limitele lor.

Ei bine, dacă limite sunt, este moarte. Nu ai dreptul să trăiești dincolo de înregistrarea limitelor proprii, care sunt și forme de pasivitate, nu doar de afirmare a ta; căci de la un moment dat nu mai ești receptiv decât pentru un număr restrâns de lucruri și, oricât ai călători, nu mai „vezi” nimic nou. Un singur lucru ne-ar mai îndreptăți, în ceasul acela, să cerem prelungirea vieții: biata curiozitate. Aveam un prieten care spunea: „Meriți să trăiești, ca să citești în fiecare zi gazeta”. Dar mai merit? Trăiești?

Va fi altfel, poate. Vom avea, prin revoluția asta tehnico-științifică, un spor de memorie și unul în facultățile noastre de cunoaștere și asimilare. Vom învăța limbi dormind, vom face asociații de idei tot mai neașteptate, vom înregistra, cu mașinuțe adaptate la organismul nostru, senzațiile cele mai diferite. Perfect, atunci vom avea dreptul să trăim mai mult. Dar acum nu-l avem. Desfid pe oricine de a* lăzi să producă titluri pentru o supraviețuire peste cei 80 de ani legiuți.

O, știu bine cât l-ar fi interesat pe Pascal să vadă cum arară lumea de azi, a mașinilor de calcul imparate întâi de el, ca și a reflecției morale, ilustrate tot de el; cât l-ar pasiona pe Arhimeide o carte elementară de fizică sau pe Faraday și Maxwell electronica. Dar nu-mi simt personal nelimitarea lăuntrică și nu cred că și-o simte cineva, după precedentul lordului Rutherford, cel care dădea modelul atomului lui Rutherford, lui, dar care spunea că energia atomică nu va pălea fi eliberată niciodată; sau după exemplul lui Einstein, care se bloca și el undeva, în fizică. Cât despre filosofi, istorici sau economiști de azi —vai în ee mecanism stricat, în ce repetiție oarbă nu intră și ei. de la un moment dat!

Aud vag vorbindu-se. Chirurgical care mă operează explică medicului celuilalt: Cred că scapă. N-a trebuit să tai decât 12 cm din intestin. Vite, problema acum, când se coase intestinul la loc, este să faci așa ca vinișoarele dintr-o parte să vină în prelungirea vinișoarelor din partea cealaltă. Trebuie să procedezi în așa fel încât organismul să nu înregistreze că ai făcut o rezecție în el”.

Nu cumva, mă gândesc eu, civilizația toată este un fel de-a trișa cu natura? „Să nu înregistreze...” Aș vrea acum să dorm, în plină euforie, sub oxigenul ce inhalez, dar sora nu mă lasă. Probabil că, spre a trișa în chip eficace cu natura, nu trebuie s-o adormi, fiindcă pe urmă, când se trezește, se supără că ai eiopâr-țit-o. Poate că de aceea victoriile de azi a'e oamenilor sunt aproximative: ei au narcotizat cu-adevărat natura și au făcut ca ca „să nu simtă*”, în loc să-i dea cu degetul peste obraz, din când în când și să-i vorbească prietenește, așa cum face sora de caritate acum cu mine, ca să nu adorm...

XIII.

Capitolul acesta a fost trimis de autor, din a sa, de cinci ori – prin poștă, ca toate celelalte —, dar n-a ajuns la destinație niciodată» iar manuscrisul din țară s-a pierdut și el.

Autorul își amintește că descria în capitolul acela cei doi ani pe care i-a petrecut în celulă singur. Ia început ca fiind convalescent, după ieșirea din spitalul închisorii, apoi deoarece era prea slăbit spre a participa la opera de „reeducare” ce se întreprindea în închisori, în anii aceia, în vederea eliberării deținuților politici, pe care o ceruse și obținuse în principiu U Thant, secretarul de atunci al O. N. U.-ului. La început singurătatea totală i-a fost autorului o îneîntare. Ce blestem devine ea, totuși, eând constăți că nu poți să-ți dai singur un conținut de viață mai plin! Poate că tehnicile spirituale din Orient știu cine să populeze singurătatea – prin pădurile Indiei sau chiar în închisorile Europei de Est —, dar autorul acestor pagini nu le cunoștea. Cu „Exercițiile Spirituale” ale lui Ignațiu de Loyola sau cu „Meditațiile” lui Descartes pe care le avea în minte n-a reușit să facă mare lucru. A încercat apoi, cu câteva fire de paie, clin salteaua de pe patul de ciment ruptă într-un colț, să „facă” o geometrie, ca Pascal copil, sau să regăsească una, cunoscută fie și pe sfert, calculul vectorial de pildă. Nu a reușit mai nimic, iarăși.

Atunci omul își cere iertare că există. „Doamnă” – îți spui – „sau Maică Natură, șterge-mă de pe lista civilă a celor ce există și acordă iertare spermatozoidului care m-a făcut cu putință, că s-a grăbit să ia locul altui spermatozoid, poate sortit să ducă la o ființă mai vrednică decât mine!” Într-una din acele clipe gardianul a deschis vizeta și a dat autorului acestor pagini primul volum din Operele Complete ale lui Marx. Avea să i le dea în continuare, volum cu volum.

XIV.

Obiectiv vorbind – și fără a săruta muia ' care m-a lovit – ce lucruri tulburătoare sunt uneori de găsit în opera lui Marx! Îmi pare chiar rău, acum, că doctrina aceasta va dispărea de la sine, în era automatizărilor, odată cu dispariția muncitorilor din uzine și a minerilor. Căci dovă pentru aceștia a fost ea valabilă 0 clipă (adieu! 1 timp de vreun veac); pentru rest, anume pentru țăran, funejionar, liber profesionist, intelectual și negustor, ea n-a reprezentat în fond ceva decât pe linia, resentimentului”, cum spunea Max Scheleiadică pe linia ire-presibilei insatisfacții de a vedea pe altul și clase întregi mai bine echipați decât tine pentru fericire și huzur.

Sunt pagini în Marx care te cutremură. Ce tulburătoare este – aveam s-o văd mai târziu, căci în ediția ce mi se dăduse acum paginile respective lipseau cu bună intenție – concepția lui despre „înstrăinare” din manuscrisele de tinerețe. Astăzi oricine le invocă, dar câți dintre noi stau, sub seducția lor directă și, până la urmă, sub echivocul lor? Sunt acolo descrise cele trei sau chiar patru, ba nu: o cascadă de înstrăinări ale omului, toate impresionante la lumina condițiilor de viață ale omului modern, în faza atinsă de capitalism – spune el – munca produce nu numai mărfuri, ci și pe muncitor ca marfă. Obiectul produs de muncă se opune acesteia, drept ceva străin, drept o forță independentă de producător. Cu cât acesta produce mai mult, cu atât cade mai rău sub dominația produsului său.

Cine pățește așa? Ești ispitit să te întrebi. Numai muncitorul sau cumva și cel care i-a dai de lucru, sărmanul? Dacă totul se petrece, cum spune Marx, ca în religie – unde cu cât pune omul mai mult în Dumnezeu, cu atât păs-l rează mai puțin pentru sine – atunci ai putea spune că exploatatul pune în joc aci doar munca, pe când exploatatorul își pune sufletul. Ar trebui poate să-i plângi pe amândoi, atât pe sclav cât și pe stăpân, cum face Hegel; ba, de vreme ce se produce o, autoînstrăinare în produs”, cum ni se spune, muncitorul încă s-ar mai pu-tea scutura de amăgire, dacă ar lua-o la fugă îndărăt în sărăcia lui sau oriunde în lume. Ar putea să se întoarcă la brazda lui de pământ (dacă i se dă voie s-o aibă sau dacă, pe de altă parte, ea n-a fost prefăcută între timp în teren de golf); pe când celălalt și-a vândut su-fieii de-a binelea, cum s-a văzut și se vede în atâtea cazuri, de pildă la atâtea familii înstărite, unde nu numai tatăl este robul bunului său, dar și fiul trebuie să fie modelat, respectiv mutilat după cerințele bunului posedat.

Totuși Marx nu se îndură de bietul posesor. Ei avea de denunțat – în faza istorică în care se găsea – exploatarea și înstrăinarea celui pus la lucru. Iar în cazul acestuia el arată limpede că se petrec nu mai puțin de patru feluri de înstrăinare, ținând scama de faptul că nu este în joc numai rezultatul muncii de producere, ci și activitatea de producție. Întâi, spune el, efortul pe care-l depune muncitorul îi este ceva exterior, neținând de esența sa și reprezintă mortificarea adusă de munca forțată. În al doilea rând, tipul acesta de muncă instituit de capitalul industrial este de așa fel, încât nu mai lasă liber pe muncitor decât pentru funcțiile lui animalice, de mâncat, băut și procreat. Pe de altă parte și în al treilea rând, omul obișnuit este o ființă universală, este un gen, care consideră întreaga natură drept trupul său anorganic; dar munca de acum îl înstrăinează de natură. La fel, în al patrulea rând, îl înstrăinează de genul uman. Prin urmare muncitorul, spune Marx, este înstrăinat: față de natura sa umană și de sine, apoi față de natură pur și simplu, în sfârșit față de alți oameni.

Poate că simplificăm gândurile, sau le rezumăm imperfect – dar ce adâncă și deschisă este investigația întreprinsă! De aceea probabil nici nu a fost inclusă de la început în ediția de aci a operelor complete, a căror traducere îmi era dată acum spre lectură. Totuși, chiar în versiunea de față, încă de la primul volum cazi peste lucruri uluitoare. N-aș fi citit probabil niciodată – cum nu citesc adepții ei înșiși – articolul intitulat: „Dezbaterile

asupra legii cu privire la furtul de lemne". Îi găsesc, aci în închisoare, frumusețea unui psalm. Când autorul spune că posezi copacul, dar nu posezi cu-ade-vărat crengile lui uscate și când adaugă că să* răcimea – care peste tot, nu numai în Germania, fură pentru iarnă lemne din pădurile altora – că sărăcimea aceasta are un fel de înrudire cu crengile uscate, ceea ce îi dă un adevărat drept asupra lor, atunci ce oare vei spune că e de găsit în pagina aceasta: economic, drept îndemn la revoltă? Sau mai degrabă: poezia religioasă a psalmistului?

Firește, nu mai pot plăcea astăzi nimănui – dacă au plăcut vreodată – cărțile de polemică pline de greoaia ironie germană ca „Sfânta Familie”, „Ideologia Germană” sau „Mizeria filozofiei”. Sunt însă în ele gânduri și pagini întregi carc-ți rămân imprimate în cuget. Cât de adevărată pare astăzi afirmația din prima operă citată, cum că clasa posedantă și cea proletară reprezintă o aceeași înstrăinare de sine a omului, numai că prima clasă se consideră satisfăcută, cea de a doua anihilată prin aceasta înstrăinare. Este aproape îndurarea față de posc-danți, de care aminteam; așa cum ideea, din aceeași lucrare, că „toate progresele realizate de spirit au fost până acum în detrimentul masei omenirii, a cărei situație a devenit din ce în ce mai inumană”, este o idee valabilă și pentru cei bine așezați, nu doar pentru mase. Dacă e vorba de progresele realizate de spiritul european doar pe linia bunei stări.

Nu aș» trece lesne, cum fac comentatorii oficiali, peste gânduri adânc semnificative, cum este cel (stere de autor, este drept) din „Ideologia Germană””; în care se declară curajos: „Cunoaștem o singură știință, știința istoriei, care ar cuprinde laolaltă istoria naturii și pe cea a omenirii”. Nu este asta, în fond, noutatea lui Hegel și apoi a lui Marx, că au pus în fluiditate totul? Dacă, ceva mai departe în lucrare, nu te poți satisface cu explicații materialist istorice ieftine, de speța: lipsa zahărului și a cafelii (din cauza blocadei) este cea care i-a ridicat pe Germani contra lui Napoleon”, în schimb ce impresionant este gândul de peste câteva pagini, cum că separarea orașului de sat reprezintă cea mai mare diviziune a muncii – a cărei depășire el o crede posibilă în noua orânduire – și că o asemenea diviziune nu există decât în condițiile proprietății private, ducând la „animalul urban” și „animalul rural”! (Dar te întrebi: n-a sporit tocmai doctrina cea nouă animalitatea urbană?). Nu aș trece peste toate acestea – în rău, dar și în bine pentru intuițiile lui Marx – cum n-aș trece lesne peste uluitoarea, sumbra, atât de apropiată de adevărită, poate, profeție: „Va veni un ceas când indivizii (tocmai cei urbani, n.n.) vor prelua asupra lor și acest produs al speciei, limba”. Nu știu cum, dar dintre toți filosofi, numai Marx. pe cât poate fi numit filosof, are în el ceva de profet – și e o noutate. Platon privește prea mult în eternitate, Hegel prea mult în istoria trecută, pe care o integrează de altfel admirabil. Nimeni nu a deschis spre viitor. În schimb acesta, oricât de modest filosof ar fi...

Dar cel mai surprinzător luicru – lăsând la o parte atâtea padini și locuri de prim ordin, cu... Manifestul” în frunte: care n-a fost întrecut de nici un altul – este că se trece lesne, aproape cu compasiune și indulgență, peste cei 10

ani de gazetărie la „Tribuna” din Statele Unite. Este drept că articolele nu sunt direct edificatoare pentru ideologia propusă, dar ele sunt pasionante ca document cultural și istoric. Este în ele ceva atât de complet, între 1853 și 1863 cum au fost scrise, săptămânal, ca o dare de seamă a situației din Europa pentru cititorul american și la fel, este în ele ceva atât de zbuciumat și de viu, încât ai putea spune că e vorba de Jurnalul intim al Europei, al unei Europe care-și desfășura, peste trupul altor continente, manevrele ei „imperialiste”. Începând cu Gladstonii și Rusealii Angliei, cu Napoleon al III-lea sau cu războiul Crimeii, trecând la mizeria și letargia Indiei, la războiul Taipinilor din China. la absolutismul Rusiei, la Elveția reacționară și St. Unite revoluționare, adâncindu-se apoi în zbuciumul Europei de-a da ceva unic pe Terra, cu revoluția industrială, dar și de-a aduce mari riscuri laolaltă cu mari speranțe – ce conștiință dramatică nu are, de parcă ar fi un om încins de spiritul aventurii. Europa aceasta minusculă și neasemuită! Dar dacă au și continentele o conștiință, atunci Marx a fost, cel puțin timp de 10 ani, cronicarul și purtătorul de cuvânt îndrăcit al acestei conștiințe. Cine nu citește Jurnalul intim al mijlocului de veac trecut se ignoră pe sine ca european.

Nu am de gând să relev tot ce mi-a plăcut în opera preclasică, de dinainte de „Capital” și nici să încerc a îndemna pe cei care o studiază sub comandă s-o străbată cu bucurie. Aș menționa, numai, că mai degrabă în lucrările mici, în simple manifeste, portrete sau puneri la punct este de găsit aurul, la autorul acesta care și-l risipește singur în nisipul acțiunii.

Multiplicat el însuși, cum îi plăcea să fie, dincolo de specialități, dar cu vocația specialistului, luptător pentru toți, dar în numele ideii sale despre toți, sufocat într-o Anglie care singură îl suportă și care de fapt era singura suportabilă pentru el, cum oare s-ar fi putut strânge el într-o operă bine calibrată? În fond n-a avut timp să scrie opere și de altfel, ca și Nietzsche mai târziu, a vroit să fie o fatalitate, nu un autor.

Dar cum răzbat la el gândurile și formulările de zile mari până și în câte un fleac de discurs, în „Cuvântare la comemorarea gazetei The people's paper”, din 1856, iată-l spunând: „Se pare că, pe măsură ce omenirea supune natura, omul devine sclavul altui om sau al propriei lui josnicii”. Și apoi: „Toate invențiile noastre ne par să ducă la un singur rezultat: să doteze forțele materiale cu viață spirituală și să reducă viața omenească la o simplă forță materială”. Nu s-a întâmplat așa în statele marxiste, dar și în societatea de consum, exact peste un veac? Și iată. În fine, sentința lui Marx în această cu-vântare-manifest: „Noile forțe ale societății au nevoie de un singur lucru: de oameni noi, care să știe să le stăpânească – și aceștia sunt muncitorii. Ca și mașinile, muncitorii sunt o invenție a vremurilor noastre... Istoria este judecătorul, iar proletariatul executorul sentinței”.

N-a fost așa, sau a fost așa, nu-mi mai pasă acum, așa cum mă aflu între gratii. Dar mă întreb încă o dată, în fața emoției intelectuale pe care mi-o trezește în câte o clipă opera acestuia: oare nu sărut cu adevărat mâna care mă lovește? Dar nu, hotărât că nu mă interesează decât ceva, cu totul neașteptat pentru mine, profetul din Marx, profetul ca filosof răsturnat și

monoteistul din el, omul unei singure idei, care vede totuși cu ea departe în concretul istoriei și care a putut spune unui Tchekhov, pare-se (v. articolul „Herr Vogt”): „La urma urmei nu are nici o importanță dacă această Europă jalnică ar pieri – ceea ce, de altfel, se va și întâmpla în curând, dacă nu va avea loc o revoluție socială – și dacă atunci America va exploata vechiul sistem pe seama Europei”.

Sau mă mai interesează ceva. Este faptul că văd în el, în biruitorul acesta de-o clipă, un adevărat frate Alexandru, încă unul. „Pitie pour les forts!”, îmi vine încă o dată să strig, de aci unde mă aflu. Fie-vă milă de un gânditor atât de mare, ce, în părțile lumii unde e prea des și prost invocat, a ajuns de răsul copiilor. Fie-vă milă de felul cum se întoarce biruința sa împotriva-i. Lăsați batjocura ieftină, cei care vă simțiți victime ale lui; renunțați să-l descrieți ca pe un biet om de rând, după relatările vecinilor din Londra, în relațiile cu soția sa de origine nobilă, sau să-l ironizați că și-a lăsat la bătrânețe barbă (și încă ce barbă), după ce răsese, într-o scrisoare către Engeb, de profetii germani din exilul de după 1848, care-și lăsaseră barbă. Fie-vă milă pentru blestemele ce se vor acumula într-o zi peste capul lui, nefericitul de învingător.

Îl vor blestema rușii, căroră le-a blocat afirmarea istorică atâtea decenii, cum nu reușise în veacul al XIX-lea nici un absolutism țarist. Îl vor blestema evreii, coreligionarii lui, despre care a spus lucruri mai infernale decât orice antisemit. Îl vor blestema muncitorii, pe care i-a amăgit o clipă că sunt o clasă unitară și supra-națională, că au o identitate umană deplină și că pot fi ei, numai ei, sarea pământului și a istoriei, îl vor blestema până și comuniștii, căroră le-a interzis, cu pretenția lui de a vorbi „științific”, idealismul activ, puterea de creație și accesul la noutate. Îl va blestema natura, pe care a pustiit-o în fond. cu furor-ul său de industrializare, în ceasul prim al mașinismului greGi. Îl vor blestema și mașinile, rafinate cum vor deveni și pregătite ca niște mirese a se cununa cu ființa omului, în loc să fie manevrate de grosolanele mâini muncitorești. Îl vor blestema zeii cu religiile lor, pe care le-a batjocorit ca fiind simplu opiu pentru popor, când ele tindeau și uneori reușeau să aducă lumii tot ce a vroia el plus ceva, de care el nu mai știa sau nu mai vroia să știe.

Atunci va veni cineva care să spună: „Ier-tați-l, a stat și el sub nebunia Binelui. Rugați-vă pentru sufletul fratelui Karl. Rugați-vă pentru the Big Brother”.

XV.

Am primit din nou hârtie și creion, am citit 17 volume din operele complete ale lui Marx și Engeâs, apoi cele 5 de Istoria Filosofiei scoasă ele sovietici și tradusă la noi (o pagină lamentabilă a culturii europene, penibilă în primul rând pentru marxism) și am scris nebunește pa~tru lucrări, pe care le transcriu curat cu ' creionul și le dădeam personajului pus să mă supravegheze și „reeducă”. Au trecut așa luni și ani. Doi? Trei?

Înde timp (aveam s-o aflu după aceea), mai toți ceilalți colegi de detențiune erau supuși unei reeducări. În aparență reeducarea era foarte blajină, în fond era gravă pentru conștiința oamenilor. Li se dădeau unele

cărți pe linia realizărilor regimului, li se proiectau filme de propagandă, ba chiar, spre sfârșit, unii erau scoși cu autocarele, câte o dimineață întreagă și duși să vadă/unitățile industriale, noile cartiere din orașe sau gospodăriile de stat de la țară. Ceea ce era grav – după câte aveam să aflăm – era că unii dintre deținuți, convertiți mai repede, deveneau ei înșiși propagandiști, astfel că se iscau discuții, se aduceau acuze reciproce și se ajungea la situația deplorabilă că sau câțiva să veau peste cal și deveneau, în plină detenție încă, apriji susținători ai regimului, sau alții scânceau să nu recunoască nici o schimbare în bine a țării, refuzau totul, din motive de „demnitate” și se pregăteau să iasă din închisoare mai ostili înă decât intraseră.

De toate acestea eram scutit (probabil fusesem lăsat de o parte, ca fiind prea slăbit după operație sau ca având a fi reeducat – cine știe?

— Într-un fel mai special), așa încât mă desfătam să stau singur în celulă, cu cărțile marxiste ce mi se dădeau, cu hârtie și creion, iar spre sfârșit chiar cu unele reviste, între care avea să mă pasioneze una de vulgarizare științifică, din care aflam ce extraordinare noutăți se iviseră între timp în lume, pe linia revoluției tehnico-științifice.

Nu pot uita, de asemenea, întâlnirea mea cu limba rusă (o întâlnire pe care, spre rușinea mea, abia o făceam), căci cerusem de la început o metodă de învățat limba rusă, în dorința de a avea neapărat o carte tipărită, deci dreptul de a citi ceva, orice, ca și prilejul de a-mi exercita memoria. Bănuiam, pe drept, că cel puțin o asemenea carte nu mi se va refuza. Dar abia cu ea în mână mi-am dat seama ce stupidă – dosi aparent legitimă, la un moment dat — teamă de ruși și de anexare ne făcuse pe toți, mari și mici, nu numai să nu învățăm, dar să nu putem învăța limba rusă. Văzusem, pe când eram liber, cum nu învățau limba aceasta (care se preda timp de 8 ani în licee) nici măcar elevii cei maieminenți, ba chiar cum spuneau cu oarecare mândrie, la capătul liceului și al Facultății (unde de asemenea rusa era obligatorie), cum că „nu știu nimic”.

Limba rusă mi s-a părut, puțin cât am putut s-o învăț singur, una extraordinară. Dat fiind că aci nu mai aveam teama pe care o resimțisem în cazul marxismului, cum să risc să laud pe cei care mă loveau, căci de astă dată era vorba de limba unui popor, nu a unui regim, am dat curs interesului meu lingvistic pentru una din cele mai puternice și mai grandioase afirmări ale logos-ului uman. Totul mi se părea remarcabil și impunător în limba rusă, începea cu forța aceea a accenturării cuvintelor ruse, care pot primi accentul și pe a 4-a silabă, ba chiar pe a 5-a înainte de ultima (în timp ce în limbile clasice accentul nu putea cădea decât pe a treia dinaintea finalei, iar în limba franceză accentul cade invariabil pe ultima, în altele pe a doua, în altele în sfârșit pe prima, ceea ce îngustează teribil domeniul fonetic al vorbirii, ba chiar, în cazul limbilor cu accent fix, îngustează domeniul miracolului poetic modern al rimei); continuând cu cvasiabsența verbelor auxiliare „a fi” și „a avea” (rusul zice: la mine patefon”, pentru „eu am un patefon”, ceea ce poate conduce lesne la sentimentul că patefonul este „la mine” întâmplător, dar ar putea fi și la tine și la altul, de unde, cu puțină naivitate, firește, s-ar

deduce ușurința aplicării comunismului la un popor care vorbește și simte așa); trecând în sfârșit peste atâtea aspecte lexicale și gramaticale ale limbii, spre a sfârși la acel splendid „aspect”, la propriu, aspectul verbului, cu imperfectivul rusesc, ce desigur conferă mari frumuseți pentru formularea gândului și istorisirea faptelor – totul, cum spun, mi se părea impresionant în limba rusă. Nedeterminarea ei bună (de la lipsa unor articole și până la imperfectiv) mă făcea să simt infinitatea de care vorbea, cred, Gogol în „Suflete moarte”, descriind o troică ce înaintează în nesfârșitul zăpezilor.

De la un moment dat începusem să fiu chemat, cam o dată pe săptămână, în biroul de anchete, unde un personaj distins și inteligent, îmbrăcat în civil (căruia, neștiind cum să-i spun. Aveam să mă adresez cu „domnule consilier”), venind uneori singur, alteori cu aghiotantul său, un căpitan – pe care probabil îl învăța astfel direct cum să „manevreze” oamenii —. Îmi ținea adevărate conferințe despre situația prezentă din țară și din lume. Așa am aflat că președintele Kennedy fusese asasinat („O mare nenorocire pentru umanitate”, spunea consilierul) și că „tot noi”, adică lagărul socialist, am fost cei dintâi care să lansăm un om în spațiu. Era ceasul când lagărul socialist nutrea nădejdea să ajungă din urmă, în prosperitate, lumea cealaltă, iar consilierul meu îmi desfășura cu patos perspectivele în acest sens.

Ceea ce mă indispunea puțin nu era atât faptul că, după câte spunea el, raportul se răsturnase în favoarea Estului, nici emfaza cu care aducea argumente și dovezi în acest sens, cât ideea că un om, care-mi părea remarcabil de inteligent și de informat, își pierde timpul cu mine ca să mă „îndoctrineze”. Oare regimul nu avea nimic mai bun de făcut cu asemenea exemplare alese, cum era consilierul?

Sentimentul acesta, că regimul dădea în continuare o proastă folosință inteligenței umane, în timp ce valorifica atât de nerăbdător toate celelalte „materii prime” ale țării, mi-a fost confirmat în ziua când consilierul m-a chemat ca să mă întrebe cum mă simțeam, dacă aveam alimentație destul de bună și dacă vroiam, de pildă, o cutie cu sardele bune. „Știți, spunea el, din acelea delicioase” (și plescăia din limbă), crezînd că în felul acesta îmi făcea poftă. În realitate trebuie să spun că mai degrabă îmi făcea milă să văd limpede că un om, superior înzestrat, era pus să facă un asemenea oficiu lamentabil de „captare” a victimelor. I-am răspuns, fără nici un fel de ostentație, că mi-ar plăcea mai degrabă să am câte un borcan de iaurt din când în când, căci în materie alimentară eram un papă lapte la propriu. (Mi-am dat seama pe loc că nu era nici un fel de virtute, respectiv de „tărie de caracter”, în replica mea. Ci faptul simplu că o natură mai anemică nu are prea ni alte apetituri. Consider că aceea ce ne parc „virtute” ține adesea și de o deficiență sau insuficiență vitală și că, în general, ți-ebuie să fii foarte mulțumit, ca ființă morală, când natura ta umană mai debilă, sau împrejurările pure și simple, te feresc de ispită. Creștinismul are perfectă dreptate când spune „ferește-te de ispită”, n-o căuta cu luminarea ca să-ți dovedești că ești tare. Asceții au știut câte ceva în această privință, iar vorba contrarie a lui Nietzsche a-nume să cauți ispită, „gefährlich leben”, care-mi

plăcuse atât de mult în tinerețe, îmi apărea acum în tot ridicolul ei. Spre a nu săvârși adulterul, cel puțin ca bărbat, e bine în viață să nu ai canapea – ca în anecdota cu evreul care, găsindu-și nevasta cu un alt bărbat pe canapea, a vândut canapeaua —, respectiv să nu ai garsonieră și să nu vezi cu dinadinsul prea multe ivmei frumoase. Altminteri, cu „vivere perico-l”-amente”, cum tradusese Mussolini vorba lui Nietzsche, pățești în mic ce a pățit dictatorul acela, în mare).!

Consilierul nu mi-a luat drept o sfidare refuzul – făcut de altfel cu toată modestia – și a trecut la obiect: îmi cerea să scriu ceva împotriva prietenului meu C. Dar cum să scriu? L-am întrebat; aci, la închisoare? Consilierul a alunecat peste chestiunea aceasta – care mă asigură indirect că lucrurile merg spre bine, poate chiar spre libertate – și mi-a adăugat: e un mare dușman al nostru”. L-am spus că nu născut un om detașat de toți și toate, chiar și de viață, ba în plus că-mi fusese teamă, ani și ani de când îl cunoșteam, să nu-și curme zilele.

„Este un foarte mare dușman al nostru!”, a încheiat, accentuând, consilierul.

M-am întors în celulă deprimat de toată scena, și, trebuie s-o mărturisesc. Îngrijorat și de faptul că. În urma refuzului meu. cu siguranță aveau să-mi ia îndărăt cariile, hârtia și creionul... A doua zi am fost chemat de aghiotantul ilierului, de căpitan. M-am dus, resemnat la gândul că-mi voi primi sentința pentru refuz. Căpitanul m-a primit amical și mi-a dat o portocală.

Era de ani. Și ani. Chiar dinainte de a fi închis (date fiind lipsurile din țara mea), că nu văzute m o portocală. Îmi tremura mina cina am luat-o – de poftă? De emoție că recurgeau la mijloace din acestea, aproape chinezești, sau la „dușuri scoțiene”, ca să ne oblige să cedăm?

— Și am pus-o în buzunarul drept, de rușine (mai degrabă pentru ei) ca gardianul să n-o simtă,. Când avea să mă ia, cu ochelarii pe ochi. de brațul sting, spre a mă duce îndărăt în celulă. Ara degustat acolo portocala cu voluptatea cu care credea consilierul că aş fi degustat sardelele și când am rămas cu coaja în mină m-am întrebat ce să fac: s-o arunc în WC-ul din colțul celulei, sau s-o dau pe vizetă gardianului? Mi-am amintit apoi că, pe vremuri, mama mea făcea dulceturi eu coaja de portocală subțire tăiată și atunci am început să mușc câte puțin din coajă, până ce am mâncat-o toată.

Când, la capătul acestor zile fericite, am fost chemat, cu oarecare solemnitate, să fiu pus în fața unui personaj însemnat – cum mi s-a spus – care m-a lăsat să aștept în birou vreo jumătate de oră, eram'ân acea splendidă stare a vieții când ți-e indiferent, dar în chip pozitiv și nu negativ, orice s-ar întâmpla: e bine dacă e așa, e bine și clacă e altfel.

Personajul era un colonel, tocmai șeful anchetatorilor ce mă luaseră în primire cu ani înainte. Bucla deci se închidea: reveneam în fața îui.

„Ce ați face dacă ați fi liber?” mă întreabă el abrupt. Mi-a trecut o clipă prin minte să spun: „Aș citi al 18-lea volum din Marx și Engels”; dar m-am temut să nu mă considere provocator. În fapt, întrebarea mă pusese într-o stare de reală emoție, așa încât am cerut o țigară subalternului mai tânăr,

care însoțea pe colonel și fuma. Mi s-a dat îndată țigara și am început să spun că, firește, ca orice deținut, mi-am făcut iluzia că voi fi eliberat într-o zi, în ciuda condamnării mari pe care o suferisem și că m-am întrebat singur ce aș face. De la un post cât se poate de modest, într-un sat pierdut de țară, ca suplinitor pentru matematici elementare sau limbi străine și până la o utilizare intelectuală mai înaltă, aș face orice, am răspuns.

Cum țigara începea să-mi dea curajul, am început să dezvolt ideea că aș putea fi utilizat chiar ca „antrenor” – am îndrăznit să spun – de marxism. În fond. Arătam eu, nimeni nu se interesează cine e antrenorul; ceea ce contează e performanța. La fel ca la sport, trebuie și în filosofie un anumit instructaj. Fiind în specialitate oarecum, știam bine că nu se poate face marxism cum trebuie fără Hegel, Kant, Aristo-tel și ceilalți. Aș putea instrui pe cineva în toți aceștia – m-am lăudat —, după cum aș putea să-i deschid gustul pentru matematici sau o știință oarecare, pregătindu-l astfel să fie cu adevărat receptiv, la un nivel adecvat, pentru mesajul filosofie al lui Marx.

Colonelul m-a ascultat, a înregistrat pozitiv răspunsul meu și mi-a spus: „mâine veți fi liber”. A adăugat: „Vreți să rămâneți în legătură cu noi? Sau e împotriva conștiinței dvs.?”;

Am rămas uluit, un moment. Așadar, ei nu se schimbaseră: pe de o parte, aveau generozitatea să ne libereze, pe de alta ne cereau să devenim agenți de-ai lor. Cum rimau acest;

Puteam lesne folosi poarta de scăpare pe care mi-o oferea el, amabil: „e contra conștiinței mele”. Am preferat să-i spun ceva la fel de adevărat, anume că nu aveam de gând să duc nici un fel de viață socială. Familia mea era plecată de mult, poate în Australia, iar prieteni nu mai puteam avea, căci le făcusem rău celor mai apro-oiați. „Nu mai am nici patrie, domnule colonel”, i-am răspuns. „Sunt desprins de toate”.

Colonelul a ieșit, dar subalternul său a rămas o clipă. „Cum spui d-ta că n-ai patrie? Noi facem atâtea eforturi să ridicăm țara la alt nivel, ba chiar înfruntării pe sovietici când ne cer lucruri ce nu convin țării și d-ta spui că n-ai patrie?”. Îm avut atunci un moment de slăbiciune – probabil după tensiunea la care fusesem supus – și am izbucnit într-un hohot de plâns. De fapt, nu tot ei mă desprinseseră de brice, chiar și de patrie?

M-am întors în celulă, cu „mâine veți fi liber” cântând în mine, ca un refren. A doua zi nu sa întâmplat nimic; doar au venit să-mi ia cărțile, hârtiile și creionul. Am stat așa încă o zi, două, patru. A cincea zi mi-am spus: „și-au bătut joc de mine; iarăși folosesc dușurile scoțiene”. A șasea zi dimineața am cerut să fiu scos la comandantul închisorii. Vroiam să-i cer îndărăt hârtie și creion, încercând în fond să văd care era situația cu mine. Sunt chemat, peste câțva timp, la comandant, dar nu apuc să-mi formulez cererea, că se apropie de mine un civil, cu metrul de croitor în mână și începe să-mi ia toate măsurile posibile. A doua zi sunt din nou scos și mi se dă un costum de haine noi, precum și o pereche de pantofi. Când, după o ultimă noapte în celulă, sunt luat de acolo, îmbrăcat fiind în hainele noi, să-mi văd bagajele de la depozit (totul se uzase și de aceea mă mai reținuseră, căci nu aveam haine prezentabile), nu iau aproape nimic din valiză, o las și pe ea acolo, căci era

ruptă și păstrez doar paltonul, uzat și el, deși era încă vară plină. Cu el în mână și cu un pachetel de rufe, ajung în fața comandantului, care-mi întinde o bancnotă, echivalentul a vreo 10 bilete de autobuz. Mă uit la comandantul închisorii, înainte de a ieși pe ușă afară, prinși amândoi în surâs, și-mi amintesc de versurile lui William Blake: There is a smile of Love: And there is a smile of Deceit, And there is a smile of smiles In which these two smiles meet.

SFÂRȘIT